

Dubara: Mala priča o velikom stradanju

Godinama sebi govorim da ću napisati svoju ratnu priču, ispričati što mi se dogodilo tih godina kada me sa nepunih 26 dočekaše dani pakla. Neću izmišljati, a skeniraću i poneki dokument koji je sačuvan. Neće svima biti zanimljivo. Nekih događaja se prisjećam kao da su bili juče. Ratni dnevnik nisam vodio tako da sve datume ne pamtim. Ponekad, pokušavam da ubijedim sebe da ništa nije ni bilo, da je sve bio ružan san. Ubjeđivali su me da napišem knjigu, lijen sam za takve ozbiljne stvari. Govorili su mi da tužim državu, a mislim da sam napravio grešku što sam dozvolio da se zateknem na mjestu gdje rat počinje. Zato bih prvo trebao napisati optužnicu protiv sebe. Kada bih ponovo povjerovao da će početi rat – pobjegao bih. Nisam bio heroj, a živio sam s njima. Neću suditi ko je bio u pravu, ratne vođe, ideologe i kreatore neću ni pomenuti. Ovo će biti moja rogovska priča, surova istina o stvarnosti koja me zatekla u proljeće 1992. godine, u Sarajevu. Pisaću u prvom licu i zaista ne želim da vodim ideološke bitke, da branim ubjeđenja, bilo čije partijske stavove, procjenjujem velike događaje. Ovo će biti mala priča o velikom stradanju. Ne živim u ubjeđenju da priče mogu da zaustave događaje ali ako mogu makar malo da doprinesu tome, biće mi drago.

Ulaznica

Sve bivše zaraćene strane u Bosni, imaju svoje udžbeničke datume o tome kada je rat počeo. I ja imam svoj datum koji je ostao zapisan na pogužvanoj voznoj karti, koju sam kupio 28-og aprila u Zenici. To je moje posljednje putovanje Jugoslovenskim željeznicama, od Zenice do Sarajeva. To je jedan od posljednjih vozova koji je stigao do sarajevskih perona.



Ništa posebno se tog aprila nije dogodilo izuzev što sam doputovao u grad iz kog više nisam mogao izaći. Kartu sam sačuvao kao dokaz "hrabrog" putovanja, kao dokaz da je tog popodneva željeznica radila i taj datum sam zaista kupio ulaznicu za rat.

Zapravo, sasvim slučajno sam "izabrao" mjesto gdje ću provesti godine koje su uslijedile. Da sam posebno birao – nisam, da su me birali – nisu.

Kasnije mi se činilo da su samo rijetki imali sreću da biraju i nikako nisam htio da priznam da sam i ja imao izbora.

Odlazak bilo gdje, činio mi se boljim, ali tada bi ovo štivo bilo potpuno drugačije ili ga ne bi ni bilo.

Prvi nagovještaji rata uistinu su donosili dobre priče. Tek što sam završio novinarstvo a najave mojih tekstova počele su da se pojavljuju na naslovnim stranama.

Počeo sam u rubrici „Grad opasnog življenja,“ sarajevskom magazinu „Ven“ koji je prvi objavio duplericu gole Lepe Brene. Činilo mi se da u tim reportažama bilježim istoriju i

još nisam shvatao da se jedno istorijsko poglavlje upravo završavalo. Bilježeći prve ratne varnice, nisam stekao slavu i to iskustvo mi kasnije nije bilo ni od kakve koristi.

Iskustvo koje će u potpunosti promijeniti moj život, tek će da uslijedi.

A sve je ličilo na igru. Kad malo bolje razmislim, voznu kartu Zenica – Sarajevo, sačuvao sam iz glupe navike da čuvam sitne papiriće, ulaznice, kupone, prazne lutrije i ništa mi još uvijek nije mirisalo na barut, koji će me kasnije buditi svakog jutra.

Namjerno, imena nekih likova ću promijeniti. Osobe koje su tada govorile jedno, danas možda ne misle isto. A nije ni pošteno da bez njihovog znanja, koristim njihova imena u priči.

Priprema

Da ne bude zabune, Sarajevo u koje sam došao bilo je još uvijek jedan grad. Punktovi i barikade su postojali ali ni slutio nisam da počinje rat.



To što se povremeno čula pucnjava, nije me mnogo tangiralo. Držao sam da "svaki metak ne pogađa." Čuvao sam novinarsku legitimaciju (još uvijek saradnička) i osjećao se kao što bi se danas osjećao novinar „Njujork tajmsa“ da počne rat u Americi.

Niti sam imao kakvu ušteđevinu, niti je frižider

bio napunjen. To me kasnije strašno opeklo i natjeralo da naučim specijalne tehnike preživljavanja.

Da opet ne bude zabune, sve do 31-og maja 1994. godine bio sam u Sarajevu koje moji sunarodnjaci Srbi nikada vojno nisu osvojili.

Ti prvi dani rata, prošli su gotovo u idili.

Igor, Saša, Halil, još nekoliko klinaca i ja uglavnom smo štelovali akustičnu gitaru, ispiili piće koje smo imali i buljili u TV.

Otpjevali smo većinu rokeraških pjesama i osluškivali šta se dešava vani. Pripreme za rat i bez nas su trajale.

Iz tih prvih dana, u tom jednosobnom stanu u Švrakinom selu (preko puta RTV doma), ostale su mi u sjećanju tromblonske mine koje su imale samo jedan cilj – da osvjetljavaju teritoriju. Neko ih se tih dana baš napucao. Po nekoliko njih ispaljivano je svake večeri iznad Mojmila. Imale su mali padobran i pitao sam se zašto se nisu koristile u novogodišnjim vatrometima, čak ni u JNA.

Nekoliko puta sam pokušao doći do redakcije, ali to je bilo nemoguće. Sarajevo je ličilo na bure u kojem sve ključa. Da je vrag odnio šalu, shvatili smo po tome što je hrane bivalo sve manje. Mobilizacija je počela i odlučili smo da ne izlazimo.

Saša je stanovao dva sprata iznad mene, Igor sprat niže, Halil i klinci su bili u susjednoj zgradi.

Često sam ostajao sam i pogled u prazan frižider me činio još više gladnim. Nestale su i posljednje zalihe makarona kojima je istekao rok trajanja.

Halil je donosio instant supu, Igor uštipke, polako smo postajali jedna porodica.

Igra skrivanja je nastavljena, niko nije donosio pozive za rat, a on je uveliko počinjao.

Civili četrdesetih godina, naoružani automatskim puškama, pokucali su na moja vrata. Tog popodneva nisam imao goste, bio sam sam. I tada će se dogoditi nešto što nikada neću zaboraviti.

Smirenost kojom sam bio naoružan, sigurno mi ne bi pomogla, da se nije dogodilo ono što nisam mogao ni pretpostaviti.

Bilo je to prvo opasno triježnjenje.

Provjera

Nisam ih vidio kada su ušli u zgradu iako sam sa prozora moga da gledam svakog ko uđe u haustor. Njih trojica, bezimernih, pokucali su odlučno i uzvikivali: “policija, otvaraj.”

Otvorio sam bez razmišljanja. Odmah su ušli i rekli da su došli u pretres, zbog toga što su čuli da imam telefaks.

Riječ telefaks me totalno zbunila. Bio sam kao omađijan. Za aparaturu kakav je telefaks, bio mi je potreban duplo veći stan i obuka kakvu su prolazili oni koji su rukovali sa tom ogromnom mašinom za slanje i prijem podataka.

Narandžasta “Unisova” pisaća mašina, kakvih je tada bilo najviše, bila je na kuhinjskom stolu.

Jedan je ušao u kuhinju i zagledao se u mašinu, drugi je prešao u dnevni boravak, prislonio pušku i pogledao u spakovanu putnu torbu.

- Spremio se za put negdje? – upitao je.

- Nisam se spremio za put, već sam ovdje podstanar a u torbi su moje stvari – odgovorio sam pomalo uzbuđeno.

U tom momentu sam znao da nisu policajci i da bi bilo vrlo glupo pokretati temu legitimnosti njihovog ulaska u prostor gdje sam boravio.

Njihova lica nisam zapamtio. Razgovor je trajao vrlo kratko. Pogled mi je, ni sam ne znam zašto, često lutao prema odloženoj pušci.



Nisam imao vremena da se uplašim, nisam znao njihove ciljeve. Pominjanje telefaks mašine me baš učinilo nervoznim. Čini mi se, ali nisam baš siguran, da sam pomislio da ne znaju ni kako izgleda telefaks.

I tada se dogodilo.

Ulazna vrata se otvoriše uz tresak i u nezaključan stan je bukvaleno utrčao bivši sarajevski taksista Amir Ferizović. Ništa nije pitao. Odmah je počeo da vrišti: “Ja za njega garantujem, ja sam Amir, ko vas je poslao!?”

Na sav glas je izgovorio ono što ja nisam smio ni da pomislim. Nije prestajao sa vikom i u jednom momentu mi se učinilo da je pretjerao.

Jedan od trojice je odmah krenuo prema vratima. Onaj što je bio odložio pušku, uzeo je u ruke i rekao: „Dobro Amire, ako ti garantuješ.“

Otišli su veoma brzo, dok je Amir nešto psovao.

Možda mi se ništa i ne bi dogodilo, možda bih bio odveden ko zna gdje ali tog dana, shvatio sam da se ne vrijedi kriti.

Sa Amirom, koji je stanovao dva sprata iznad (vrata do Saše) otišao sam u njegov stan i pričali smo dugo, dugo.

Danas se ne pitam zašto me spasio. Nosio je profesorsku bradu, mali “cigaršpic,” i uvijek tražio konflikte.

Istog dana, skovali smo plan o preživljavanju koji je uspješno trajao od maja do početka oktobra.

Njegova supruga Neda, bila je ljekarka u obližnjoj ambulanti. Nas dvojica, zahvaljujući njoj, postali smo dobrovoljci Armije BiH.

Svakod dana, od maja do oktobra, prevozili smo manjerku punu kuhane hrane.

Svakog dana, od Željezničkog školskog centra u Buća Potoku, pa do ambulante u Švrakinom selu, donosili smo hranu koju smo dijelili medicinarima.

Najveći dio smo krali, ali bilo je dovoljno za sve.

Međutim, i ratu, čovjek se odvaži za više. Komad hljeba i kuhana riža, više nisu bili luksuz.

Izvolte hljeba

Odlazak po hranu znao je biti prava avantura, rizična misija koja se plaća bržim otkucajima srca i strahom od ranjavanja ili pogibije.



Tih nekoliko kilometara morali smo preći u strogo određeno vrijeme. Kuhar bi napunio posude sa hranom, hljeb je bio spreman i mi smo se vraćali u ambulantu. Ljekari u početku nisu htjeli da se hrane “iz kazana,” tako da je uvijek ostajalo viška.

Kako je ambulanta bila u blizini, Amir ili ja bi otišao po šerpu iz stana dok smo ostatak dijelili komšijama iz ulaza.

Jadni ljudi su prislanjali posuđe uz vojnu manjerku, dok sam se trudio da im što prije podjelim ostatak riže, leće (sočiva) i ponekad čorbu od krompira.

Već su bili izmučeni, uplašeni za budućnost ali ni izbliza se nisu privikli na pakao koji se pripremao.

Još se sjećam pogleda Savke, Jasne, Mileta, Hatidže i drugih žena u čijim pogledima se mogla pročitati zahvalnost i molba.

Svi su znali da prvo odvajamo sebi, ali niko se nije usudio da postavi bilo kakvo pitanje. Znali su da Amir ima kćerkicu Lanu, malog Erola a povremeno bi navraćali i gosti.

Takođe su znali da je Amirova narav nepredvidiva i strogo su vodili računa da mu se ne zamjere.

Mi takvi, donosioci hrane za ambulantu dobili smo i "akreditacije" na kojima je bio grb sa ljiljanima i čak je pisala i vojna pošta kojoj smo dodijeljeni. Tada sam ušao u vojnu evidenciju sarajevske opštine Novi Grad i sa čestim policijskim racijama nisam imao problema.

"Akreditacija" je otvarala sva vrata. Kontrolori nisu imali pojma da li sam upravo stigao iz nekog rova ili sam u komandi neke jedinice u formiranju.

Tih dana, užasno sam strahovao da ne dođem u situaciju da zadužim naoružanje. Ne zbog oružja koje mi i nije bilo nepoznato, već zbog onoga što sam golim okom vidio.

Parola „ne pogađa svaki“ više mi nije bila ni na kraj pameti. Činilo mi se da pogađa baš svaki metak.

Granate su zasipale brdo Žuč i jasno su se nazirale eksplozije i čule jake detonacije. Granate su padale i između zgrada i mrtvih je svakog dana bivalo sve više.

Svejedno, posao donosioca hrane, bilo je jedno od lijepih ratnih zanimanja koje sam promijenio za vrijeme ratnog staža u Sarajevu.

Amirova ideja je bila da odemo opštine Centar, do jedne knjižare u kojoj smo pokupovali sve zastavice sa grbom BiH.

Nekoliko stotina zastavica smo mijenjali za cigarete. Jedna zastavica – dvije cigare. Brzo se nakupila gomila „Drine“ koju smo kasnije, što ispušili, što mijenjali za dnevni list „Oslobođenje“ koji nije prestao izlaziti.

Sve do 31-og maja 1994. godine, nisam propustio ni jedno izdanje tih dnevnih novina. Prijateljstvo sa kolpoterima lista, kasnije je bilo od koristi.

I kao što život obično priredi čudne situacije, to mi se ponovo dogodilo. Trgujući sa novinama i cigaretama sreo sam momka koji mi je nekada bio cimer u naselju Bistrik.

Muhamed Vila se iznenadio kada me vidio. Dogovorili smo da se pod hitno nađemo kada smo smislili originalan plan o zaradi novca. Za divno čudo, sve je krenulo po planu. A, broj žrtva se povećavao. Sarajevo je postalo opkoljen grad. Veoma brzo se formirala "linija razdvajanja" koja će uz nebitne promjene – ostati do kraja rata.

Pokidane veze

Još dok su telefonske veze funkcionisale, uspio sam da se čujem sa roditeljima i bratom koji su ostali na teritoriji Žepča, malene opštine u kojoj je Srba bilo oko sedam procenata. Bili su uplašeni. Selo u kojem su živjeli bilo je pored magistralnog puta Šamac-Sarajevo.

Kada su telefonske veze totalno pokidane u ljeto 1992. godine – izgubili smo svaku vezu. Niti su oni imali informacije o meni, niti ja o njima. Prvi kontakt ostvarili smo zahvaljujući pisanoj poruci Crvenog krsta koja je stigla dvije godine kasnije.

To malo selo od stotinjak domaćinstava, uglavnom radnika zeničke Željezare i rudnika mrkog uglja, totalno je poharano u oktobru nesretne 1992.g.

Jedna jedinica je ubila šesnaest stanovnika, što žena, što muškaraca i popalila skoro sve kuće...

Razmišljanje

Teško da na Balkanu ima i jedna osoba koju rat nije na neki način dotakao. Izuzev prepričavanja na momente zamornih detalja, moram reći da ni u jednom momentu, tih zlih godina nisam osjetio usamljenost.

Jeste da se ponekad činilo da je vrijeme stalo, ponekad je izgledalo da će ubijanje trajati beskonačno, bilo je mnogo nemira ali ni jednog trenutka nije bilo tog užasavajućeg osjećaja samoće. Ni u zatvorskoj ćeliji, ni na salušavanjima kod nadmenih inspektora nije bilo usamljenosti.

Sačuvao sam tek nekoliko crno-bijelih fotografija iz rata i ni na jednoj ne mogu da se "sjetim sebe." Ni kakvog sam raspoloženja bio, ni gdje sam poslije otišao, ni odakle sam došao. Ostali likovi su prilično svjetli i mogu čak da se prisjetim boje njihovog glasa,

dijaloga koje smo vodili, u tim čudnim vremenima i na još čudnijim mjestima.

Sada vidim da je ratno iskustvo neupotrebljivo, ali i neponovljivo. Samo rijetki su govorili: "žurim." U ratu se obično ne žuri.

Ali, gore od svega je činjenica da kad-tad postaješ bezimena brojka, ne junak već običan broj. Mijenjali su mi brojeve i položaje,

ARMIA
REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE

**DOZVOLA
ZA BORAVAK IZVAN JEDINICE**

PREZIME I IME _____

VOJNA JEDINICA 545214

ODOBRENJE IZLAZAK U GRAD

24.07.93. - 24.08.93. DO _____ h _____ 1993 GODINE

IZLAZAK U GRAD

NADLEŽNI STARJEŠINA _____

zatvore i propusnice ali uvijek su dodjeljivali broj. Nije ni slično bankovnom računu ili biometrijskom dokumentu. Jeste da država uvijek pokušava da označi i da te uvijek zavede na nekakav spisak ali brojevi u ratu se neprestano oduzimaju.

Pet poginulih, trojica ranjenih... Nikada ratni izvjestilac nije kazao: "Danas su nastradala dvojica školskih drugova, bivši maturanti IV jedan. Poginuli su na divnom proplanku po kojem su zasipali geleri." Ratni reporter pročitao sirovu statistiku koja pristiže iz nekakvog vojnog pres-centra. Tako je to u okrutnim ratovima, makar i malim.....

Recept

Nije bilo baš sve bolno ili sam brzo oguglao.

Baš u vrijeme kada sam susreo bivšeg cimera Muhameda Vilu, rođenog u Višegradu, inflacija je počela da divlja i tržište je počelo da diktira nova pravila.

Cimer je bio konobar, vječiti udvarač i šarmer kome su ratna dešavanja uistinu teško pala jer vrijeme dezodoransa i dobrih bakšiša je odjednom nestalo.

Već je bio uključen u neku vojnu jedinicu i nikada nisam odgonetnuo njegovu tajnu kako je uspio da eskivira ratište.

Onako kroz razgovor, uvidjeli smo da se najviše novaca „vrtili“ na pijaci pa smo u ljeto 1992. godine, odlučili da se i mi oprobamo u biznisu.

Na Alipašinom polju trgovine uglavnom nisu radile. Ono što je preostalo ili je na brzinu rasprodato ili je opljačkano.

Pijačni stolovi su bili mjesto gdje se prodavalo sve i svašta i zapazili smo da ni na jednoj tezgi nema slatkiša.

Nekako smo iz restorana „Bosna“ u opštini Centar donijeli dvadesetak „kuglica,“ kolača koje neki zovu još i „bombice.“

Preračunato u današnje novce, to je moglo da košta nešto manje od dvadeset eura ali smo za oko pet minuta, u blizini pijačnih tezgi na Alipašinom polju, sve rasprodali po dvostruko većoj cijeni.

Novac smo, dakle umnožili i sutradan kupili novu porciju, koja je opet „planula“

Valutu koju je štampala tadašnja vlast smo mudro izbjegavali sve pretvarajući u Njeno visočanstvo – njemačku marku.

I dalje sam donosio hranu za ambulantu a u slobodno vrijeme sa cimerom trgovao kolače.

Ratno profiterstvo nam se baš osladilo i ko zna koliko bi trajalo da restoran u kojem smo kupovali kolače nije prestao da ih proizvodi.

- Znam koga ću pitati za recept, možemo i sami da pravimo kolače – rekao je moj cimer.

Recept koji smo dobili glasio je otprilike: “dvije šoljice ulja, tri šoljice šećera.....”

Poguzvali smo i bali recept, od njega nije bilo koristi. Poslije prvog eksperimenta, imali smo svoju recepturu:

5,3 kilograma prezle

2,5 kilograma šećera

Kanister od pet litara vode + dvije čaše

Dvije grudvice kakao putera

10 supenih kašika kakao praška

Nikada nismo patentirali taj recept koji će nam mjesecima donijeti nevjerovatnu zaradu.

U veliku šerpu sipali smo kanister od pet litara vode + dvije čaše. Ove dvije čaše smo dosuli sasvim slučajno i tog pravila smo se uvijek držali.

Prije nego što voda proključa dodavali smo 2,5 kilograma šećera i dvije grudve kakao putera.



Kakao puter je pokraden iz obližnje fabrike “Zora” i paket od dvadesetak kilograma mogao se kupiti za desetak njemačkih maraka.

Kada se voda zagrije dodavali smo i deset supenih kašika kakao praša, tako da je tečnost izgledala kao tečna čokolada.

Tek što bi voda proključala istresli bi smo pet kilograma i 300 grama prezle. I do ove gramaže došli smo slučajno, samo zato što je prvi put sve bilo onako kako smo i htjeli.

Prezlu smo pravili na slijedeći način:

Kupimo hljeb, isječemo ga na šnite i zapečemo na plati od šporeta, tako da smo imali mnogo tosta....

Zatim pečene komadiće hljeba izmeljemo u običnoj, ručnoj mašini za mljevenje mesa.

Cio proces i nije bio komplikovan ali je zahtijevao vremena.

Mali problem je bio pronaći odgovarajući kalup koji bi nam omogućio da svaka „bombica“ ima istu težinu.

Cimer je iskoristio plastični čep od termos boce, ali je morao da upaljačem progori vrh.

Rupicu na plastičnom čepu napravili smo kako bi jedan prst proturili kroz otvor, što je ubrzavalo zahvatanje smjese, još dok je vruća.



Elem, kada bi voda, šećer, kakao i kakao puter proključali, prezlu je bilo potrebno dodati i smjesu miješati naopačke okrenutom drvenom kašikom.

Nismo nigdje pročitali da se baš tako pravi ovaj kolač i to je uistinu naš ratni recept.

Nakon što jedan zagrabi smjesu, koju je bilo potrebno i rukama umijesiti, slično kao što se priprema hljeb, onom drugom dodaje grudvice smjese koju dlanovima oblikuje u klasičnu „kuglicu“ koja se uvalja u kokosovo brašno.

Cijeli rat, hljeba je bilo dovoljno u Sarajevu a dodatno smo podmitili našeg prijatelja Željka koji nam je svaki dan

ostavljao po jednu vreću hljeba. Ipak, nismo željeli da komšije vide kako odnosimo i kupujemo tolike količine hljeba.

Tek što bi hljeb malo ostario, pravili smo dvopek i vezali u čiste plahte, posteljinu... To je bila zaliha.

Od ove smjese, pravili smo tačno 220 kolača koje smo prodavali za po jednu njemačku marku.

Odlučili smo da 20 komada podijelimo policiji, momku koji naplaćuje placarinu za pijačnu tezgu i onima za koje procijenimo da nemaju novaca. Cilj je bio da dnevno prodajemo 200 svježih kolača. Ukupni troškovi materijala za kolače (bez našeg rada i troškova struje) bili su manji od 40 njemačkih maraka.

Slagali smo ih piramidalno na poklopac od električnog šporeta i svako jutro donosili na pijačnu tezgu. I sve za par sati i prodavali.

Dnevna zarada bila je 160 njemačkih maraka i biznis je zaista krenuo. Trajao je mjesecima. 31-og decembra 1992. godine, prilično izmučeni od posla, prodali smo 660 komada „bombica.“ Na pijacu smo ih dovezli pozajmljenim građevinskim kolicima.

Problema sa hranom cimer i ja, nismo imali. Mogli smo sebi da priuštimo najskuplje nareske, čak i vino. I on i ja bili smo saglasni da je veoma glupo da štedimo. Prave bombe su nas zasipale, ljudi su ginuli i pomalo nas je bilo sramota da kažemo koliko novca dnevno zarađujemo.

Jedan drugog, nikada nismo kontrolisali. Nikada nismo došli u bilo kakav sukob. Bili smo ratni poslastičari, profiteri i skromno je reći da je naša tezga, te ratne 1992. godine, bila među najprofitabilnijim „firmama“ na sarajevskom Alipašinom polju.

Naravno, ne želeći da izazivam sudbinu, uzeo sam pseudonim Kemo.

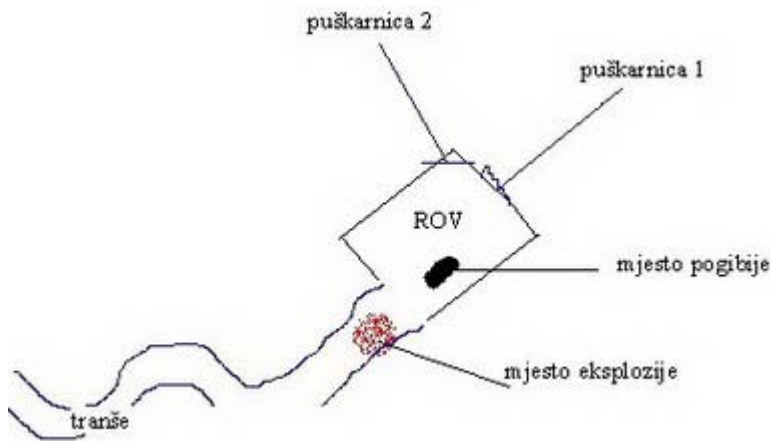
Međutim, nisam morao ni da izazivam sudbinu – ona je sama izazvala mene.

Već u oktobru dobio sam otkaz da donosim hranu za ambulantu. Počela je opsežna mobilizacija i bilo je pitanje dana kada ću biti „provaljen.“

Kuduz

„Junuz Kečo, prema čijoj sudbini su Abdulah Sidran i Ademir Kenović napravili maestralni film „Kuduz,“ poginuo je 19. ovog mjeseca. Poginuo je nadomak svoje porušene kuće u Gornjem Žeželevu u Lepenici, zajedno sa svojom pastorkom Sanelom, a bili su pošli da ponesu malo hrane za svoj novi dom. Snajperista HVO-a bio je neumoljiv: pucao je prvo u Sanelu, a kada joj je Kečo pritrčao u pomoć i uhvatio za ruku da je izvuče, ubio je i njega. Nekoliko sati kasnije mještani su ih izvukli i jedva rastavili njihove ruke....“

Ova vijest u novinama u kojoj je u kratkim crtama prepričan životni put čovjeka i njegova smrt – natjerala me na novo razmišljanje o ratu.



Kuduz je bio sinonim ratnika, duha koji se mjesecima skrivao od moćnog državnog policijskog aparata i tajne službe tadašnje Jugoslavije. Priča o njegovom skrivanju i bijegu od policijskih potjera i danas se može pronaći na internetu.

U informaciji o njegovoj smrti ne navodi se sa koje daljine je pucao snajperista, da li se može pretpostaviti da li je poznavao Kuduza (Keču) i zbog čega je likvidirao i djevojčicu od četrnaest godina?

Smrt čovjeka po čijem životu je snimljena legendarna filmska priča, odvela me u depresiju.

Sa nekoliko metaka, za samo nekoliko sekundi, ubijene su dvije osobe koje nisu imale šansu za borbu. Nikakvog bijega, nikakvih jataka, samo hladno „tup“ bez onog „zbogom živote.“

Od Keče se i očekivalo da bude heroj kod svog naroda ali i da preživi.

Ako nije uspio čovjek koji je izbjegao bezbroj hajki, kako može neko ko se sa hajkama nikada nije susreo?

Zanemarimo nacionalnost i ubice i žrtve ali neke vijesti, čak i u ratu, brzo se šire.

Ako je snajperista preživio, ako zna koga je ubio i ako je ponovo gledao njegovu filmsku priču, da li se opija i proklinje svoje ratno zanimanje.

Sumnjam, samo u lošim filmovima hladnokrvni ubica sam sebe prijavi.

Možda će i snajperistu neko držati za ruku kada bude umirao i to je valjda normalno.

U onim sekundama, kada je nišanio na Kuduza i njegovu Sanelu, možda je samo htio da „odradi posao.“

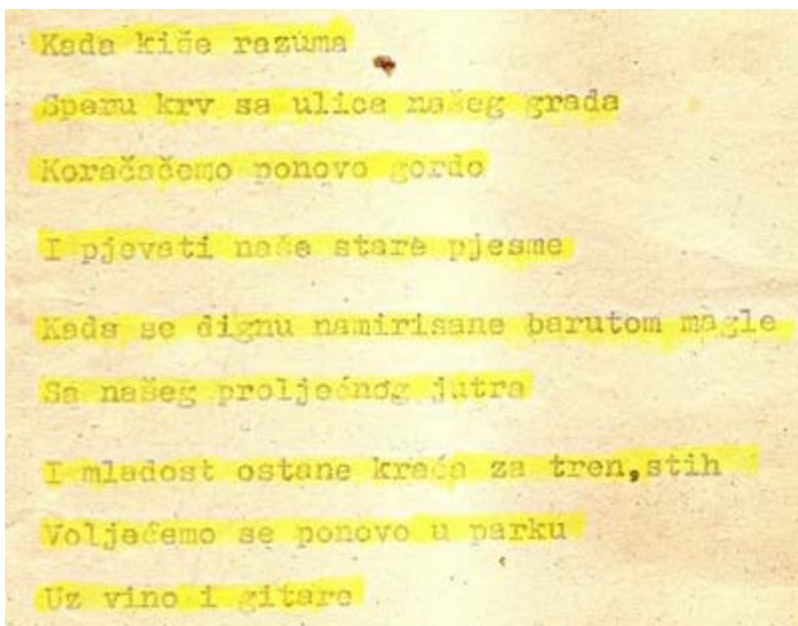
Kako bilo, učinilo mi se da je film koji sam davno gledao bio lažna priča. Sjetio sam se i navodne priče koju je svojim partizanima pričao gotovo epski junak II svjetskog rata, Sava Kovačević.

- Nikada ne jurišaj pognute glave jer metak može da te pogodi samo u glavu. Ako jurišaš, trči uspravno i onda imaš mnogo veće šanse da budeš samo ranjen, u ruku, rame, noge – navodno je kazivao Kovačević.

Nije mi se jurišalo nikako i priča o Kuduzovoj pogibiji samo me obeshrabrila, a skoro da je kucnuo čas kada sam morao uzeti pušku u ruke ili biti osuđen kao dezertjer.

Baj-Baj

U stvari, da malo pojednostavim, prvih mjeseci rata vodio sam dvije paralelne bitke. Prva: borba za hranu i puko preživljavanje i druga, pokušaj bijega od direktnog učešća u ratu.



Kako je hrane bivalo sve više, zahvaljujući dobrom biznisu sa kolačima, pritiskala me neodoljiva želja da pobjegnem iz grada koji se pretvrao u krvavi poligon.

I što je želja za bijegom više rasla, realna mogućnost da se otputuje, postajala je sve manja.

Pomalo me ohrabrivalo što sam gotovo svakog dana upoznao nekog

novog i što mi je ambijent u kom sam živio izgledao sve „prirodniji.“

Koliko god izgledalo uvrnuto i bolesnički, navika da nema električne energije nije me uopšte pogodila. Čak mi se treperenje kandilja sa prvim sumrakom toliko dopalo da sam ubijedio sebe kako je to mnogo bolje nego da struje ima.

Improvizovane svjetiljke svako je pravio ili kupovao po svom ukusu. Veoma brzo rasprodate su zalihe svijeća, fenjera na „gaz“ i u Sarajevu je najpopularnija svjetiljka bila obična čaša napunjena uljem u koju se „umakao“ klasični fitilj.

Amir i ja smo jednog dana nakupili prilično smole iz četinara i on je imao fix-ideju da će od medicinskog zavoja napraviti fitilj.

Bio je to samo pokušaj. Uzalud smo uvtali zavoj i utrljavali smolu ali efekat fabričkog fitilja koji je bio mnogo dugovječniji, nikada nismo postigli.

Posljednje riječi koje je čuo izgovorio je Baj-Baj:

- Ti ne znaš plivati, moraš se utopiti!

I direktan pucanj u glavu.

Jednog Branislava je živog zapalio, druge vodio „na kupanje“ i strijeljao na obali Miljacke.

Iako ga nisam često viđao, uvijek sam se sklanjao od tog čovjeka koji je hodao pognute glave i gledao oko tri metra ispred sebe.

Danas me više kopka sudbina klinca. Ne smijem ni da naslutim šta je sve dijete moglo da gleda. Nekako se nadam da možda i nije bilo uvučeno u njegova zlodjela.

VP 7063/7
Pov.br. 2/III-166
Ilidže, 21.03.1995.g.

N A R E D J E N J E!

Zbog nesevjesnog vršenja dužnosti na položaju "Polom"

N A R E D J U J E N I

da se vojnici [redacted], [redacted], [redacted] i [redacted], svi pripadnici 3.pč, kazne sa jednom prekorodnom sažjenom na položaju "Polom".

O b r e z l o ž e n j e:

Vojnici [redacted], [redacted] i [redacted] nisu savjesno izvršavali svoju dužnost, odnosno nisu osmatrali ispred položaja broj 13, mada ih je k-dir vode k [redacted] više puta napominjao da dužnost obavljaju po propisu. Vojnici [redacted], [redacted], [redacted], [redacted] i [redacted] nisu izvršili naredjenje k-dire vode [redacted] u više navrata, odnosno nisu kopeli trenšee na položaju broj 7. K-dir čete je dužen da gore navedene vojnike rasporedi na dužnost na položaju Polom dana 28.03.1995.g.

Destvljeno:

01. [redacted]
02. [redacted]
03. [redacted]
04. [redacted]
05. [redacted]
06. [redacted]
07. [redacted]
08. [redacted]
09. K-dir 3.pč
10. s/s

KOMANDANT 2.PB
poručnik

[redacted] www.mjc.ty.co.yu

Baj-Baj

Navodno je jednog zarobljenika upućao tako što mu je naredio da pliva po školskom igralištu. Nesretni čovjek je pokušavao da "pliva" sa automatom uperenim u glavu.

Posljednje riječi koje je čuo izgovorio je Baj-Baj:

- Ti ne znaš plivati, moraš se utopiti!

I direktan pucanj u glavu.

Jednog Branislava je živog zapalio, druge vodio „na kupanje“ i strijeljao na obali Miljacke.

Naježio sam se.

Opet o Amiru

I tada, dok sam od direktnih svjedoka slušao

kako su umirali ljudi sa imenom i prezimenom, nadao sam se da su možda preuveličali događaj, da nisu najbolje vidjeli ili čuli što se događalo u podrumu i dvorištu jedne škole koja je pretvorena u zatvor.

Osjetio sam da oni koje sam poznavao i koji su bili svjedoci tih užasnih stradanja, takođe izražavaju prezir i osudu prema mučenju i ubijanju civila.

Nisam ih osuđivao i nisam očekivao da se pobune. Činilo mi se da je kosmos predodredio sudbinu za svakog u Sarajevu i lagao sebe da strane vojne trupe treba da dođu svakog časa.

Zbog svega sam još više počeo da cijenim „uslugu“ koju mi je Amir učinio. Ako sam zaboravio da kažem, tih prvih dana, bio sam svakodnevni gost za njegovom trpezom.

Bio je jedan od onih koji je volio da se njegove priče slušaju i kako nije bio štedljiv na riječima, tako nije štedio ni u svemu ostalom.

Jednom su ga pretukli na ulazu u neku kasarnu jer je valjda provocirao neke nadržane momke. Vratio se sav u „šljivama“ i začudo opet bio spreman da priča šta mu se dogodilo.

Gotovo da ništa nije krio ni iz privatnog, ljubavnog života i ponekad je bilo naporno slušati sve gluposti koje je bio spreman da obrazloži i detaljiše.

Imao je nevjerovatnu energiju i stidljivo sam obarao pogled kada bi sreo neku damu od pedeset godina, kojoj je govorio kako je lijepa i da u ratu ima još bolji struk. Svakako, njegov rječnik je bio još pokvareniji i bio je spreman da namigne ženi u poznim godinama i tek stasaloj tinejdžerki.

Začudo, nedostatak hrane je ljude možda činio iscrpljenijim ali svakako vitkijim i zgodnijim.

Moja ratna priča, u oktobru 1992.godine tek je trebala da počne. Svi ovi događaji bili su neka vrsta kaljenja, pripreme za momenat koji je nastupio.

Početak

Vojna policija je opkolila pijacu na Alipašinom. Ostalo je još desetak kolača koje nisam prodao i trebalo je da krenem kući. Znači, bio je oktobar i ništa nije mirisalo na raciju.

Pijaca je imala nekoliko izlaza ali policija je znala za svaki.

Pokušao sam na blef koji nije upalio. Taman sam zakoračio kroz razbijen izlog i od uspješnog bijega me dijelilo nekoliko koraka.

- Pazi da ovaj ne ode – doviknuo je jedan od policajaca.

Naravno da sam stao. Ljubazno legitimisanje je trajalo kratko. Vojnik je tražio dozvolu za kretanje koju nisam mogao imati jer nisam bio uključen niti u jednu vojnu jedinicu. U tom momentu strašno sam žalio za legitimacijom „donosioca hrane“ koja bi možda i „pila vode“ ali nisam baš siguran.

Dvadesetak nas muškaraca različitih starosnih dobi, potrпали su u jedan kombi i odvezli do napuštene samoposluge u opštini Novi Grad.

Službenik je na licu mjesta dijelio vojne pozive i odmah raspoređivao u neku od formiranih jedinica.

Pitao me da li znam koji sam VES (vojno-evidencijska sposobnost ili tako nešto.) Nisam lagao, rekao sam da sam ABHO (Atomska biološka hemijska odbrana) služba ali sam namjerno izrekao jednu laž koja i nije bila od velike koristi.

Umjesto da kažem punu istinu kako sam ABHO izviđač, rekao sam da sam ABHO dekontaminator, nadajući se da će raspored možda biti blaži.

Za divno čudo, u Sarajevu je postojala jedna ABHO služba u koju sam raspoređen. Bili smo smješteni u fabrici dalekovoda i prvi dani su bili prava “banja.”

Mobilizacija

U ratu mi je vrijeme veoma sporo prolazilo. Pijačna racija i mobilizacija bili su iznenađenje i malčice je vrijeme počelo da teče brže. Ali, samo tih prvih dana. Poslije je opet stalo.

Potpisivanje poziva za vojsku nije ličilo na skečeve koje su pravili neki avangardni momci, neposredno pred početak rata.

Bila je to prava mobilizacija, bez vojne vježbe – direktno na front. Tako sam je doživljavao i razumio bih svakog regruta koji traži i najluđe načine da ne ode u vojsku.

Dok sam stavljao svoj potpis na poziv koji mi je uručen, činilo mi se da sam krenuo na put bez povratka.

Da nisam potpisao, bilo bi mi suđeno kao ratnom dezertneru. Između zatvorske tamnice i slobode koju nudi front, izabrao sam ovo drugo.

„Zatvorska tamnica“ vjerovatno je podrazumjevala i najteže fizičke poslove, čak i ispred linije fronta, tako da sam između dva zla, samo izabrao ono manje.

Neko će možda reći: „Pa dobro, zašto nisi ostao sa svojim narodom? Ko te tjerao da ideš u muslimansko Sarajevo?“

U Sarajevu sam radio i stanovao. U onom podstanarskom stanu bile su moje lične stvari, pisaća mašina “Unis” (koju sam lično zaradio) i plaćena kirija. Niko me nije tjerao da tog

aprila ponovo dođem u Sarajevo ali kada sve saberem i oduzmem, mnogo bih gore prošao da sam ostao u rodnom selu.

Moja tetka Zorica, ubijena je na kućnom pragu. Moji prijatelji s kojima sam odrastao, ekshumirani su poslije rata. U dvorištu svoje kuće, ubijen je Veljko Blagojević, invalid u kolicima koji je preživio njemačke logore u II svjetskom ratu. Ubijena je i njegova supruga Anđa.

Gotove sve kuće su popaljene a više od stotinu domaćinstava, kilometrima su pješačili kroz šumu da bi došlo do Vozuće gdje su ih mobilisali.

Nisam bio svjedok uništenja sela čije ime mi sada zvuči proročanski: Želeće, pa o tim dešavanjima nemam pravo ni da pišem.

Hoću reći da nisam znao za ratne planove, i da mi je čak neko rekao da postoje – smatrao bih ga ludim. A da sam znao, prvim vozom ili auto-stopom bih pobjegao i to bilo gdje, gdje je mir.

Sklon sam vjerovanju da je rat infekcija koja se širi prilično nekontrolisano. Postao sam dio tog haosa i valjalo je da se priviknem na sistem.

Tih prvih dana u vojsci Armije BiH, izgledalo je kao vojna vježba. U ABHO jedinici bilo nas je petnaestak od čega, skoro polovina Srbi.

Komandir je bio Aleksandar koji je prvim konvojem otputovao za Makedoniju i blage veze nemam kako su ljudi uspijevali da se priključe tim organizovanim odlazećim turama.

Mi abehajci, na dosadnim predavanjima ponavljali smo znanja o bojnim otrovima i moja laž da sam dekontaminator, a ne izviđač, nije imala nikakvog smisla.

Niko me nije ni pitao šta najbolje znam da radim.

U smjenama, nenaoružane, slali su nas prema Ilidži gdje smo sa posljednjih spratova zgrade „Hladnjača“ osmatrali ima li upotrebe hemijskog oružja.

Iako ideja i nije loša, nisam imao pojma kako bih prepoznao da su bačeni bojni otrovi. Još manje bih znao kako pomoći unesrećenima

U toj umrloj JNA, učili su me kako da se ponašam u slučaju da eksplodira atomska bomba. Učili su me i kako se puca, barata municijom i mnogo toga čega nisam mogao ni da se sjetim.

Osmatranje

Osmatrali smo kao mumije.

Posmatrali smo kako je Vojska Republike Srpske zauzela dio naselja u blizini „Hladnjače“ kada je mrtve i ranjene bilo teško prebrojati.

Još dok sam išao na dežurstvo, vidio sam kako automobilima prevoze ranjene borce Armije BiH. Neki od njih su prevoženi u prtljažnicima golfova, sa otvorenim petim vratima.

Mobilno je bilo i u diverzantskoj jedinici koja je bila smještena u zgradi „Elektro“ na stupu.

Po hranu smo išli kod diverzanata i to je jedan od dana kada sam bio vrlo blizu smrti.

Zgrada „Hladnjača“ je bila klaonica u prizemlju, fabrika pašteta na prvom spratu, a na višim etažama skladištio se voće koje je u specijalnim komorama dozrijevalo.

Izgledala je kao tvrđava i imala vrlo debele zidove.

„Hladnjaču“ od zgrade „Elektro“ dijeli oko 400 metara. Tih četiri stotine metara trebalo je preći svaki put kada se išlo po hranu.

U smjeni su bili po jedan abehajac i jedan osmatrača iz neke artiljerijske jedinice.

Abehajac je išao po hranu.

Tog dana bio sam dežurni i rokalo se iz svakojakog naoružanja. Baš u vrijeme kada je pauza za ručak, prestala i pucnjava.

Kamo sreće da nisam ni krenuo, artiljerac nije ni insistirao da odlazim.

Iako nisam ni okrznut, bilo je previše blizu i previše glasno.

Sa čorbom od leće (sočiva) krenuo sam prema „Hladnjači.“ Posljednjih stotinu metara „nebo se otvorilo“ i teška artiljerija počela je da zasipa dio oko puta kojim sam išao. Jasno sam vidio da je jedna granata manjeg kalibra pala pred ulaz u koji sam morao ući....

Prvi pucanj

Granatiranje je bilo snažno i nisam mogao zažmuriti; nije bilo mjesta za skrivanje i nikakvog zaklona u blizini. Onespokojavalo me još jedno saznanje, misao koja će me pratiti sve vrijeme dok sam bio osmatrač na spratu zgrade koju sam iz dana u dan sve više mrzio. U njenom podrumu koji je izgledao kao sigurno sklonište čak i od najteže artiljerije – poginuo je čovjek. Prvog dana kada sam došao rekli su mi da je dole u dubokom podrumu i hladovini poginuo policajac koji se sklonio od granatiranja. Kada sam upitao – kako ovdje, pokazali su mi maleni prozor u obliku pravougaonika, visoko iznad patosa, pravi podrumski. Granata je eksplodirala blizu zgrade, jedan jedini geler je rikošetirao i kroz prozor, direktno u vrat pogodio čovjeka. Mogao je i u podrumu da traži „mrtvi ugao“, ali za rikošet ne postoje „mrtvi uglovi.“ Od rikošeta, te nepravilne putanje, i balističari dižu ruke.

Dok sam sa šerpom vrele čorbe pod rukom trčao prema ulazu u „Hladnjaču,“ koja je ipak bila sklonište, dogodilo se nešto što će se kasnije prepričavati kao vic. U paničnom strahu da što prije dođem do zaklona, vrela tekućina se prosula i opekla me po nadkoljenici. Osjetio sam samo toplinu. Prva pomisao mi je bila: ranjen sam. Čak i najteži ranjenici kazivali su da u prvom momentu nisu osjećali nikakvu fizičku bol, već samo toplinu na mjestu ranjavanja. Kada sam utrčao u zgradu, shvatio sam da nisam ranjen, da sam živ i čitav, i da nedostaje samo malo ručka koji sam nosio. Bio sam sretan što živim, ali priča o poginulom policajcu proganjala me. Poput životinje i napetih čula, instinktivno sam pokušavao da procenim s koje strane bi rikošet mogao doći. Možda sam sve preuveličao, možda granate i nisu padale tako blizu. Možda me prepalo što sam direktno gledao prve eksplozije, ali strah je tada bio moj jedini saveznik. Zadihan, predao sam Arifu Huseinoviću šerpu i osjećao se kao heroj. Pucačina je i dalje trajala i sva su čula bila napregnuta.

Istreniran sam da razlikujem “prvi pucanj”, onaj koji nastaje prilikom ispaljivanja projektila, od detonacije koju proizvodi eksplozija kada je cilj pogođen. Svi su tvrdili da “prvi pucanj” niko ne može čuti ako granata padne preblizu. U tome nije bilo logike, ali niko ne želi da čuje zvuk zrna koje će ga pogoditi.

Prekomanda

I tako nekoliko mjeseci. Gledao sam kako gore lokomotive na željezničkom depou, kako vojska zauzima komadić teritorije i naselja. U slobodno vrijeme obilazio sam zgradu. Mislio sam o tome kako su, paradoksalno ili ne, od momenta kada se “Hladnjača” našla u prvoj ratnoj zoni, hiljade životinja bile spašene. Velika automatizovana klaonica junadi, laboratorija za pregled mesa i mesarski noževi, sve je bilo poluprazno i uništeno. A u podrumu zgrade koja je bila namijenjena za ubijanje životinja i preradu mesa, jedan čovjek je rikošetom bukvalno bio zaklan.

Sa posljednjih spratova, pogled kroz male otvore stvarao je lažnu sliku da život normalno protiče. Krovovi su bili lijepi. Jedan od diverzanata u onoj zgradi gdje smo trebali hrani u šali je rekao:

– Zamisli da si na Trebeviću sa kojeg Sarajevo vidiš kao na dlanu. Toliko je lijep grad da moraš opaliti, sve i da nećeš – izrekao je u jednom dahu.

Ko bi trebalo da analizira ovu rečenicu? Psiholozi, psihijatri, sociolozi? Čovjek koji je u gradu tvrdi da je toliko lijepa njegova ulica da bi je morao razoriti. Ili se uživio u ulogu neprijatelja ili je u svakome od nas čučalo zlo. Da nesreća bude veća, u tom momentu bio sam prećutno saglasan s njim. Kako je sve krenulo da se ruši, pristajao sam da budem dio mašine koja uništava. Nisam dobrovoljno otišao u rat, ali bio sam u njemu i povratka više nije bilo. S druge strane fronta, teoretski i praktično, mogao je biti i moj brat. Užasna misao me potresla, ako on krene na mene – pucaću.

Ubrzo je stigla naredba o prekomandi na prvu liniju fronta, a sa njom i prilika da pucam i na ptice i na ljude, i na brata ako krene na mene. Postajao sam životinja koja se brani i

povlačenja više nije bilo. Nije mi bilo žao da napustim "Hladnjaču", bilo je vrijeme da krenem u pravo vatreno krštenje. Koji drugi izbor je bio preda mnom?

Pribilješka

Kako se moja ratna priča polako odmotova, uviđam koliko je surovo i teško pisati o njoj.

Ne zbog ponovnog preživljavanja događaja i prisjećanja na mrtve drugove.

U meni nema ni straha, niti želje za osvetom, prema bilo kome.

Prisjećanje na događaje od prije petnaestak godina u meni izaziva nedoumice i budi strah od reakcije onih koji ovo čitaju.

Svako će u svojoj glavi donositi zaključke i postavljati pitanja na koja je nemoguće odgovoriti.

Najlakše je analizirati bitku po bitku, onako, čisto vojnički.

Koliko puta sam čuo: „Mogli smo osvojiti onaj položaj, ali nam nisu dali, stigla je naredba da se povučemo.“

Hiljadu puta je ponovljeno kako su neke teritorije prodate, kao u trgovini.

Ni na jednim pregovrima, ni u jednoj delegaciji nisam bio i nije moje da sudim o tome.

Mogu samo prepričati šta se meni dogodilo, o tome kako nisam uspio izaći iz ratnog sarajevskog kruga.

Tek sada uviđam koliko teško može biti kazivanje sopstvene istine. Pitam se koliko muke treba onima koji pišu istoriju.

Ne pišem „između redova,“ ne pišem za izdavača koji ima obavezu da proda moju knjigu, izuzev nekoliko urednika i prijatelja na ovom sajtu, većina neće ni saznati kako se zove autor.

Ovo pisanje je moja obična želja da ispričam šta mi se dogodilo. U tom pričanju, neka prisjećanja i mene štrecnu.

Dok sam pisao recept za kolače, prisjetio sam se užasnih „recepata za ubijanje,“ koje su primjenjivali na svim stranama. Od toga se diže kosa na glavi, to izaziva jezu.

Nikoga i nigdje nisam ubio i sretan sam zbog toga. To me ipak ne oslobađa krivice, jer sam bio spreman da ubijam.

Kada sam pobjegao na srpsku stranu, prilikom jednog ispitivanja, provjere – kako su je zvali, pitali su me da li bih pucao.

Moj odgovor je bio potvrđan. To ih je razbjesnilo. Nisu željeli da čuju istinu a vjerovao sam da je oni mogu razumjeti.

U direktnoj borbi, niko nikome ne traži ličnu kartu, niti pita za ime. Toga sam bio svjestan.

Ljudi su se dovijali na razne načine da izbjegnu borbu, bilo je i onih koji su sami sebe ranjavali.

I danas ponekad sretnem čovjeka koji je stavio prst na usta puščane cijevi i u žaru borbe opalio. Drugi je pucao sebi u potkoljenu i nehotice, zauvijek ostao invalid.

Ja nisam bio spreman ni na takvu žrtvu iako svakog od njih razumijem.

Priznajem da sam jednog dana, satima razmišljao i pitao se u koji dio tijela da se ranim, o tome ću kasnije pričati.

Najčešće sam pomišljao na mali prst ali mi bilo žao sebe. Strahovao sam i od toga da bi me sa tako malom ranom brzo vratili na front, pa bih onda bio na dvostrukom gubitku. A takve stvari se ne mogu ni sakriti.

Mali Senči je ponekad govorio da bi u slučaju napada, kroz puškaricu proturio cijelu nogu.

Obeshrabrio ga drugi čovjek koji je rekao da se to već dogodilo, navodno je izbačena noga kroz „šubu“ privukla nišandžiju jednog tenka, koji je odmah nanišanio i – opalio.

Ponizna odanost ratnim vođama, bacala me u očajanje. Podanički mentalitet koga nije nedostajalo, u tim godinama koje su prošle, mogao se osjetiti na svakom koraku, na svakoj radio-stanici, u svim novinama i televizijskim stanicama.

Dok ovo pišem, gadi mi se na podaništvo pa zbog toga neću pisati po nečijim željama, samo zato da bi rekli kako su „oni drugi đubrad, a mi eto nismo.“

Neću ništa da generalizujem, pa neka oprostite oni koji bi još da ratuju.

U to ime, nastavljam ovu priču, poslije koje ću biti sretniji, samo zbog toga što sam je ispričao. Kao kad dobrom drugu kažeš: „Hej, moram da ti ispričam šta mi se dogodilo...“

Dolazak na front

Sve do momenta kada je po mene došao crveni golf „dvica“, bila je obična zajebancija.

Kada ti u gradu u kojem litar nafte košta više od dvadeset maraka, ponude vožnju limuzinom, posebno kada benzina nema ni na crnom tržištu, onda je jasno da ta vožnja mora da se plati.

Jedinica u koju sam raspoređen, imala je zvučno ime: 102. motorizovana brigada. Neko je baš bio maštovit kada je davao to ime, iako izuzev golfa koji me dovezao do komande, drugo vozilo skoro da nisam ni vidio. Momak koji nas je dovezao, umjesto nafte – natočio je obično crno prerađeno ulje. Golf je teže palio i na auspuh je izlazio prilično crn dim, ali je vozio. Uprkos iskustvu o izdržljivosti njemačkih golfova, ostao sam zaljubljen u francuske modele.

Jedinica u koju sam raspoređen bila je toliko motorizovana da smo uvijek pješačili, gdje god da krenemo. Istina, izuzev jednog putovanja, nismo se nigdje ni pomjerali. Već na prvi pogled bilo je jasno da se na Stupu II ne planira ići naprijed. Radni vodovi su svake noći kopali tranšeje i utvrđivali položaje; vojničkim rječnikom kazano, linija je već bila utvrđena.

Prvo približavanje liniji fronta izazivalo je čudan osjećaj. Kada sam izašao iz automobila, u civilnoj odjeći, pomislio sam da opasnost vrebata sa svih strana. Dodijeljen sam III četi, kojom je komandovao Suvad Gagula, i II vodu za koji je bio zadužen čovjek po nadimku Agresor. Odjeljenjem je komandovao Osman Zuko, mršavi mladić rođen u blizini Bašćaršije. Ohrabrio me kada sam vidio da su u mom odjeljenju, od deset vojnika, petorica bili srpske nacionalnosti. Nije bilo specijalne pripreme. Stigli smo u prizemlje kuće i odmah dobili oružje i ratni raspored. Kako nije bilo pucnjave, nije bilo ni straha, gotovo da je atmosfera bila opuštena. Rovovi su imali imena: kec, dvojka, trojka, četvorka.... Naizmjenično, smjenjivali smo se u svakom od njih i ostajali po tri dana. Zatim smo tri dana bili slobodni i naredna tri dana provodili u tzv. „pripremi.“

Svaki od vojnika imao je svoju priču i svaku je valjalo čuti. Bilo je tu i ljudi u godinama i onih vrlo mladih. Moj dolazak i prvi dan na frontu ni po čemu nije bio poseban, niti je bilo iščega što bi vrijedilo izdvojiti. Izuzev možda sarajevskog aerodroma: bio je toliko blizu da smo se mogli domahivati sa pilotima.

Biti raspoređen u nekom od memljivih rovova u kojem osluškuješ svaki zvuk, svestan da si uvučen u rat iz kojeg nema izlaza, i gledati kako svakodnevno poleću avioni, slično je kao daviti se u okeanu i gledati kako brodovi odlaze.

U tim dokonim časovima, nišanio sam u avione i pomišljao da povučem obarač. Pa neka sve ide do đavola.

Nisam pucao. Svaki metak morao se pravdati, a Osman Zuko je uvijek bio prisutan. Dužili smo po stotinu metaka, dvije bombe i automatsku pušku. Sve to, očišćeno i ispravno trebalo je predati drugoj smjeni.

...

Brzo sam shvatio neke prednosti boravka na prvoj liniji. Zvuči paradoksalno, ali mjesecima nisam čuo ni jedan metak, niti bilo kakvu eksploziju u blizini. Mine su padale po gradu, po brdu Žuč koje će ostati sinonim borbe za sarajevsko ratište; okršaji su bili u okolini, ali ne i na samoj stupskoj liniji. Avioni su uz manje prekide i dalje slijetali i

polijetali, dopremajući humanitarnu pomoć. Izgledali smo poput rudara, prljavi i nenaspavani. Činilo se da su već svi prihvatili rat kao normalnu pojavu.

Pucaj iz topova trista, ali ne sjećam se koji je mjesec bio. Uzaludno vraćam film i pokušavam da se prisjetim. Sudeći po tome da je biznis sa prodajom kolača dobro išao i u januaru 1993. godine, moglo bi biti da se radi o početku 1993. godine. Ipak, ne smijem se zaklinjati.

Stup je naselje na ulazu u Sarajevo i proteže se s obje strane glavne saobraćajnice koja vodi prema Ilidži. Svako ko je automobilom ili autobusom dolazio u Sarajevo iz pravca Mostara ali i drugih pravaca, morao je proći stupskom petljom, nadvožnjakom, raskrsnicom koja se nalazi u blizini aerodroma.

Linija fronta nije bila udaljena od Sarajeva. Ona je bila u Sarajevu i kao guja se ispreplitala oko cijelog grada.

Za treće pitanje samo malo trčiš ispred pripovjedanja. Svejedno, nisam ni tebe ni ostale smio da dovedem u nedoumicu.

Tri dana slobode - značilo je da idemo kući bez obaveze da se javljamo bilo kome. Dakle, to je bilo naše slobodno vrijeme i veoma brzo je prolazilo.

Biti u pripremi, značilo je da smo spremni za intervenciju. Jedna škola pretvorena je za te namjene. U učionicama su bili kreveti i naše je bilo samo da spremni čekamo naredbe,

Bili smo neka vrsta rezerve koja je po naredbi mogla da se rasporedi na ratište.

Senči i Zuko

U iskopanu zemunicu, svako je unosio svoje iskustvo i svoju predstavu o neprijatelju, neovisno od one koja je zvanično prezentovana. Senči koji je za sve nas bio sinonim kukavice, kretao se oprezno, pazeći da ne zakači ni jedan kamenčić. Uzrečica mu je bila: „šuti, nešto se čuje.“ Kad god bi izgovarao: „šuti, nešto se čuje,“ zaustavljao je disanje, podizao slobodnu ruku i držao je tako u ukočenom položaju. Puška mu je uvijek bila otkočena i sa metkom u cijevi (pravilo je nalagalo da zrno mora biti u cijevi, ali sa zakočenim mehanizmom), a prst uvijek u blizini obarača. Posebno se plašio tenkova, mada je izbjegavao da izgovori i samu riječ „tenk.“ Kada je jedan od težih artiljerskih napada bio završen, proveo sam dva sata u rovu sa Senčijem, koji se pokazao kao pouzdan saborac. U tih dva sata, nakon napada, kretao se u polupognutom položaju, gotovo zgrčen, a iz rova je izlazio svakih nekoliko minuta.

- Nešto teško je prešlo rijeku – kazao je Senči. To „nešto teško“ trebalo je da shvatim kao tenk, mada ni jednog tenka nije bilo na vidiku. Strahovi kojima je bio pritisnut u njegovim čulima stvarali su vizije.

Senči od mene nije tražio budnost i neprestano osmatranje. Možda zato što je smatrao da je u tome najsposobniji ili zato što je mogao da vjeruje samo svom strahu i sopstvenim čulima. Tek, nikada nije zaspao niti zapalio cigaretu u rovu. Čak i kada bi se upustio u kratak razgovor, prekidao ga je bez riječi objašnjenja, izlazio iz zemunice i osluškiavao... poput usamljenog srndaća koji na proplanku njuši svaki dašak vjetra.

Zaista mi je drago što je preživio rat, ali ne vjerujem da je u stanju da prepriča jedan događaj, ijednu anegdotu. On nije doživio rat. Proveo ga je u napetosti, osluškivanju, osmatranju. Bio je otkočena puška koja nišani i posmatra, a sudbina mu je dodijelila da ništa ne vidi i da nikog ne ubije. Kako je bio jedan od nas desetorice u istom odjeljenju, dežurstvo s njim značilo je da mogu mirno spavati. Nebrojeno puta, naprosto sam odrijemao ta dva sata provedena sa njim u rovu.

Viša komanda je zaključila da u rov dvojica Srba ne mogu skupa. Jedan Musliman i jedan Srbin, to je bilo pravilo. Tu nepisanu naredbu preneo nam je u povjerenju Osman Zuko, skoro izvinjavajući se što je tako. Zuko je bio jedan od onih s kojim si bez razmišljanja mogao da se upustiš u svaku avanturu. Komandovao je odjeljenjem ne na osnovu čina ili galame, već drugarskim držanjem prema ljudstvu i ličnim primerom – bio je prvi kad je trebalo uraditi ono što je najteže.

Poginuo je pred kraj rata, negdje u borbi. Nikada neću zaboraviti mladića koji je na mojoj fotografiji ostao zabilježen sa cvijećem na reveru. Sumnjam da bi iko iz te jedinice u kojoj je bio komandir mogao nešto ružno reći o njemu. Zuko je bio oličenje poštenja, iskrenosti i svega što je tih godina bilo deficitarno u ljudima. Možda zbog prijateljstva sa svima nije mogao da napreduje, ali niko mu nikada nije mogao reći da je đubre. Srbi koji su konstantno bježali iz Armije BiH na teritoriju Republike Srpske, mogli su čak da mu kažu i datum prebjega. Taj čovjek nikada ne bi izdao.

Pred napad i odbranu

Čini mi se da je na borbenoj liniji najviše vremena bilo za razmišljanje. Previše. Previše onih sati kada se ništa ne dešava, kada se ponavljaju jedna te ista pitanja i stereotipni dijalozi.

- Kako je bilo?

- Kao i uvijek, pripazi samo sa lijeve strane, onima iz prošle smjene bilo je nešto sumnjivo.

I tako iz smjene u smjenu.

Primjećivalo se da smo sa različitim „intenzitetom“ ušli u pucnjavu i svako je, kao i u drugim prilikama, pokazivao djelić svoje osobenosti, htio to ili ne.

Saša je vječito nešto komponovao, Bera crtao stripove, drugi smarali pričama o prijedratnim vremenima.... A, vrijeme je ipak sporo prolazilo.

Stariji Rom Suljo, pogođen je snajperskim metkom dok je išao pored iskopanog tranšeja. Vijest se brzo pročula i od tada je svako pognute glave gazio blatnjavim usjecima.

Poginuo je jednog popodneva, pedesetak metara od mene. Pucanj se nije ni čuo. Pogođen je u glavu i nije mu bilo spasa.

Suljo je nerado došao u rov i s njim su voljeli svi proćaskati, upravo zbog toga što je bio Rom.

Bili smo smješteni u privatnim kućama naselja Stup II, gusto naseljenog mjesta koje je pretvoreno u front.

Prozorski otvori bili su zakovani i dodatno obloženi zbog granatiranja. Gornji spratovi su bili prazni.

Redovno smo slušali radio vijesti i polako gubili nadu da će mir ikada biti potpisan. Bilo je to vrijeme beznađa, apatije, skromne ishrane ali ne i hladnoće.

U svakoj kući za smještaj bio je razveden zemni gas ili „plin“, kako smo ga zvali. Nije se štedjelo. U zimskim mjesecima grijali smo i previše. Dok smo spavali i odmarali, opijali su nas gasovi zemnog plina i tjerali na spavanje. Niko i nikada nije doživio trovanje zbog toga. To je bio sedativ za spavanje i jedina rasvjeta koju smo koristili u zimskim noćima.

Bio je praktičan i zbog toga što nije odavao položaj. Nije bilo dima. Bili smo nečujni spavači na prvoj liniji fronta.

Najviše dežurstava proveo sam u kući koja je bila i sjedište prijeratnog preduzeća „Stanić.“ Na stepeništu te kuće nastale su i fotografije koje sam postovao.

Prednja strana kuće, ona koja je bila okrenuta prema Igmanu, bila je potpuno izrešetana. Kao da je stotine hiljada gelera (a možda i jeste) pogodilo tu stranu.

„Zizina kafana“ u kojoj su nekada gostovali muzičari bila je totalno uništena. Pored njenih temelja bio je prokopan tranšej.

Mineri su noću postavljali mine ispred naših položaja. Nekako je bilo sigurnije poslije toga.

Bilo je i onih koji su spavali s puškom u naručju. Oni su imali „lagan san“ i trzali su se na svaki korak.

Najpopularnije oružje bila je automatska puška sa drvenim kundakom, proizvedena u Kragujevcu. One bez kundaka, u žargonu smo zvali „ciganka.“

Municija se svaki put prebrojavala i niko nije imao posebnu želju za pucanjem.

Nije mi se pucalo ni zbog činjenice da to zahtijeva temeljito čišćenje puške. Poneko je čak stavljao mali komadić krpice, kako se cijev ne bi dodatno zaprašila.

Vijesti od rodbine nisu stizale. Mnoge ofanzive oko Sarajeva i drugih gradova bile su žestoke. Ispod sarajevskog aerodroma „Butmir“ prokopan je tunel, koji je služio kao jedini pouzdan izlaz iz opkoljenog Sarajeva.

Monotonija kao da nas je uljuljkala, sve dok se nije dogodio napad – pravi napad, koji nije bio ni nalik onima kakvi se mogu vidjeti u akcionim filmovima.

Harač

Dok pišem svoju ratnu priču, na momente mi se čini da ponovo ratujem, ovaj put sa samim sobom. Tako je jednostavno reći, i to često ponavljam sebi: napiši samo istinu! Ali, u tom prepričavanju istine, ulovim sebe kako sam svjesno prećutao neke događaje o kojima mi se, iz ovog ili onog razloga, ne priča. Mogu tek zamisliti, koliko teško i surovo može biti „suočavanje sa istinom“ onih koji su bili na visokim pozicijama, i to ne samo onih iz svijeta politike.

I nije bilo teško opisivati ratne drugove, to je gotovo poetska obaveza, koja iziskuje nešto prisjećanja i volje za pisanjem. Nije lako govoriti o sebi, o onome što sam činio i što mi se sada čini kao veliki grijeh. Da li je to bila samo želja za preživljavanjem? Da li me napunjena puška odvela malo na onu stranu gdje se moralni zakoni tope, a uzvišene ideje nestaju? Da li sam negdje žestoko pogriješio?

Kada bih lagao sebe, odgovor na sva postavljena pitanja, bio bi negativan.

Ali, ako ravnodušno pogledam u ratnu prošlost, nalazim prljave tragove koje sam, takođe, ostavljao. Oni koji su poslije rata prolazili mjestima gdje se ratovalo, mogli su vidjeti uništene i opljačkane kuće; normalan čovjek se zapita: „ko je to odnio?“ Spreman sam da priznam da sam bio jedan od onih koji su sa „četom za odbranu“ ponešto i ukrali.

I opet ulovih sebe kako lažem. Kažem „ponešto“ a dobro znam o čemu se radi. Neko iz smjene, u kući iz koje smo odlazili na stražu, primjetio je da se na gornji sprat kuće može popeti uz malo vratolomije. I sačekali smo noć, tiho poput miševa, popeli se na etažu više. Nas četvorica poštenih ratnika. Vratili smo se sa vrećama i tako danima, u sumrak, odnosili vlasništvo jedne porodice: kupili tuđe tanjire, šerpe, posteljinu, polovnu obuću, garderobu, čačkalice, pegle, zavjese i sve što je bilo u kući. Danima smo poput termita odnosili tuđe uspomene, koje je taj neko godinama sticao.

Kuća je bila bogata i prepuna, netaknuta i neprozračena. Ostali su albumi, fotografije, pohvale i diplome koje smo jednostavno gazili. Na kraju, kada više nije imalo šta da se odnese, počupali smo parket koji je završio kao drvo za ogrjev.

Sad kad razmislim, niko od nas šestorice nije razmišljao o tuđim uspomnama. Da smo tom čovjeku, vlasniku kuće, sačuvali makar fotografije, uspomene koje više ne može naći – vjerujem da bi nam oprostio parket, šerpe i zavjese.

Što je najgore, bili smo uvjereni da činimo dobro djelo, pomažemo sebi, zbog toga što je kuća bila u blizini borbene linije i realno je mogla biti pogođena zapaljivom granatom. To je bila laž kojom smo zaljevali svoje neljudske postupke i stali u kolonu hiljada pljačkaša, koje smo u svakoj prilici bili spremni verbalno osuditi.

I dok prepričavam moju ratnu priču, ubjeđujem sebe da činim ispravnu stvar. Ponovo lažem sebe, kako ću istinitim kazivanjem sprati dio odgovornosti zločestog grijeha iz mladosti. Hoću li? Ne vjerujem. Košulja koju sam ukrao iz te kuće, više ne postoji. Cipele koje sam obukao, te noći kada sam postao kradljivac, davno su istrulile na nekom smetlištu.

Ime i prezime vlasnika kuće još je u svježem sjećanju. Nismo poštovali njegove sportske nagrade koje je osvajao na fudbalskim takmičenjima, uredno složene negative kolor i crno bijelih filmova iz fotoaparata.

Nijednog momenta, čini mi se, u meni nije proradila svijest da je i moja kuća isto tako ostavljena i da po njoj neko gazi moje uspomene. Niti sam ja zatekao išta od svojih uspomena, kada sam došao na porušene zidine, niti mladi fudbaler u čijoj sam kući bio može da vrati svoje uspomene.

Koliko god razmišljao, ništa me ne oslobađa krivice. Bio sam jedan od onih koji su krivi za uništene i opljačkane kuće. I eto vam odgovora, zašto su kuće poharane a uspomene otišle na smetlište.

Prvi "geometrijski" napad

Prvi napad bio je za sjećanje.

Poslije njega, nijedan akcioni film za mene više nema nikakvog smisla. Pucačina u kojoj junak prazni šanžere, nadopunjava ih i u pokretu ubija bandite, baca bombe ili pretrčava brisani prostor – samo je nestvarna imitacija života. Poslije prvog i jedinog ratnog sukoba na tom dijelu ratišta i u toj vojsci, pucanje je za mene postalo kombinacija geometrijskih pravila i linije života ili sudbine svakog ratnika ponaosob.

U početku nije ličilo na ofanzivu, izgledalo je kao obično granatiranje. Tek što smo preuzeli smjenu na rovu, koji je u našem i oficirskom žargonu uvijek označavan kao „kec.“ Rov je pokrивao jedan trougao; na desnoj stranici trougla bila je glavna saobraćajnica, tramvajska i putna. Očekivati da napad dođe s te strane bilo je van pameti. Svakog dana gledali smo pravi poligon (čistinu) ispred puškarnice rova. I osjećali se prilično sigurno. Čak i sa razdaljine od nekoliko metara bilo je nemoguće primjetiti rovovsko utvrđenje. Dobro zamaskiran, zatrpan zemljom po kojoj je izrasla trava, bio je neka vrsta sigurne utvrde kojoj ne prijete opasnost. Lijevi bok bio je već kritičan; u slučaju da ta lijeva strana „popusti“, sasvim sigurno našli bismo se u okruženju, jer je i iza „keca“ bilo podosta brisanog prostora.

Dakle, bio sam na krajnjoj desnoj strani linije fronta u solidno utvrđenom rovu, do kojeg se moglo doći jedino dubokim prokopanim kanalima. Kako su kanali ili „tranše“ bili iskopani u cik-cak, jedina odstupnica – mogla je biti u tom pravcu. Teoretski, mogli smo bježati kroz kanale, ali onda dežurstva ne bi imala nikakvog smisla.

Počelo je laganim kontinuiranim granatiranjem iz oruđa manjeg kalibra. Prvi projektili padali su relativno daleko od nas, ali znali smo da postajemo meta. Kako su sati odmicali, granatiranje se pojačavalo. Počeli su da nas tuku iz teškog naoružanja, haubica i tenkova.

Bila je jesen 1993. godine i lijepo vrijeme. Danas je veoma teško razumjeti to neprestano granatiranje, iz sata u sat. Bili smo svjesni da se vrši priprema za pješadijski napad. Artiljerija nas je činila bezumnim.

U kući iz koje smo odlazili u rov, udaljen nekih stotinak metara, postajalo je „prevruće“. Nije bilo nikakvog skloništa, samo zidovi kuće i betonska ploča. Instinktivno, ljudi su zauzimali položaje koji su im najviše odgovarali. Najčešće je to bio klečeći položaj sa rukama na potiljku, u nekakvom poluskvrčenom čučućem stavu. Bahro je povremeno ponavljao, upravo u tom stavu: „Slaba je ovo kuća, samo da je ne pogodi.“

I onda kratko, veoma kratko zatišje, svega minut ili dva. Poslije zatišja obično su padali teški projektili. Eksplozija granate od 60 milimetara, zaista je zvučala smiješno. Toliko smiješno da smo se morali nasmijati. Bili su to nekakvi kiseli osmjesi, kao da se radujemo i nadamo da je municije za veće kalibre nestalo. Ali, nije.

Nismo pričali mnogo. Tek ono što se mora i svima su ruke podrhtavale. Čuli smo kako se ruše susjedne kuće, kako pršti cigla i beton. Zasipala nas je zemlja, a geleri su zveketali po krovu. Sve što je bilo do tada, izgledalo je kao pristojno ljetovanje. Ovo je bio organizovan i pripremljen napad, baš na liniji gdje smo dežurali i osmatrali.

Dotrčao je komandir voda, zadihan i uzrujan. Teško se moglo vidjeti da je uplašen, ali bio je. Sopstveni strah, pomalo je prikrivao zadihanošću. Vikao je:

– Ko je na kecu? Sunce vam jebem! Već dva sata Šemso je tamo mrtav!

Ni danas pojma nemam s kim sam otrčao do keca. Uglavnom, ja i taj neko krenuli smo da zamijenimo mrtvog čovjeka.

Šemso je poginuo od minobacačkog projektila 120 milimetara koji je pao tačno na ulaz u rov. Ispred samog krova. Njegova nesreća bila je u tome što nije uspio da se skloni na lijevu stranu. Pokušao sam da crtežom prikažem najuže mjesto događaja. Da se pomjerio samo pola metra ulijevo, možda bi preživio, mada u tim situacijama sama detonacija može donijeti velike nevolje. Eksplozija minobacačke granate, čiji smo rep pronašli, vrlo je snažna i ubojita.

Pokupili smo krv sa ulaza u rov i pomjerali mrtvo tijelo. Potom su stigla dvojica sa šatorskim krilom i odnijeli čovjeka koji je bio prva žrtva napada. Dva sata u rovu – pridržavali smo se rasporeda dežurstva čak i u najtežim momentima – proticala su veoma, veoma sporo. Gurali smo se u onom dijelu za koji nam se činilo da mu nova granata ne bi mogla nauditi. Dolazak smjene nije donio nikakvo olakšanje, jer je pomjeranje stotinak metara unazad značilo samo novi pakao.

I tako dva nepuna dana. Uzalud je neko zahtijevao pojačanje. Pojačanje nije stizalo.

Brzo su prostrujale vijesti o poginulima na lijevom boku, a komandir voda, kojeg smo zvali „Agresor“ (nije se ljutio zbog tog nadimka), obilazio nas je redovno. Žičani telefon, naša veza sa komandom, često je zvonio; uglavnom su provjeravali „kakvo je stanje“. A stanje je bilo takvo da ne može biti gore. Granate su padale i padale.... Pješadiju nismo vidjeli i tek kasnije, kada budem prešao na suprotnu stranu, u Vojsku Republike Srpske, saznaću i zašto. A malo je nedostajalo da se komadić zemljišta, onaj trougao ispred keca, u sarajevskom naselju Stup natopi krvlju.

Kec više nije bio najsigurniji rov i činilo se da je to najgore mjesto za dežurstvo.

Zanimljivo je da niko od nas nije ispalio ni jedan jedini metak. Istina, puške su bile napunjene a bombe u blizini. U tih dva dana, neko je uspio da nam pošalje ručak; niko ga nije ni pogledao a kamoli okusio.

Na smjenu smo trčali kao drogirani, odmah zauzimali najzgodniji položaj i povremeno osmatrali. Teoretski, ali i praktično, geleri su mogli da nas pogode i kroz puškarnicu.

U ta dva dana, bili smo poluživotinje, naoružane i spremne na ugriz. Bili smo meta koja je prekrivena zemljom, uzoranom od granata. Bio je to bosanski Vijetnam u tipično ratnom izdanju.

Teško mi je da prisjetim svih momenata, ali poslije tog napada, nisam više isti.

Neposredno nakon što sam smijenio mrtvog druga, pala je druga granata samo nekoliko metara dalje. Ubijeđen sam da poslije te eksplozije slabije čujem na desno uho.

Vazdušni udar bio je prilično snažan i gotovo da me je podigao od zemlje. Bilo je veoma blizu, a da nisam bio čak ni okrnut.

U pokušaju da naknadno predočim ove događaje, pada mi na um analogija sa saobraćajnim udesom. U saobraćajnoj nesreći bilo koje vrste, sve se svodi na veoma brze reakcije koje učesnik obično nije u stanju da izbjegne. Čovjek se u pravilu uplaši naknadno, tek onda kad postane svjestan što je sve izbjegao.

Na prvoj liniji fronta, dok traje napad, zarobljen sam u krtiji koja nema kočnice i koja juri vratolomnom brzinom. Instinktivno, saginjem se u svakoj krivini za koju ne znam kada će doći. Sudar je neminovan i svako ima vremena da razmišlja o svom udesu. Poneko ga čak i izabere. Najuzasnije je upravo to „vrijeme“, vrijeme koje je svakom dato da bi mogao da osjeća strah i da gleda u ono što dolazi. Strah je ponekad saveznik, ponekad neprijatelj, slično kao i instinkti. Ali na geometrijsku putanju gelera mete ne mogu da utiču.

Olakšanje, kada se sve završi, teško da se može uporediti sa bilo kojim dobitkom, uspjehom ili zadovoljstvom. Poslije ovog prvog i jedinog napada vjerovao sam da je vrhunac ljudske sreće, priroda i tišina koju ona nudi. Povremeno odlazim u prirodu, daleko od zvukova civilizacije, da bih zaboravio svoju ratnu priču. Tek sada vidim koliko duboko sam je potisnuo. Nisam ratovao po šumovitim proplancima, već u gusto naseljenom mjestu. Bio sam gerilac u gradu čije slike su redovno bile na CNN-u.

Ponekad se pitam da li bih danas znao razlikovati eksploziju, ispaljivanje i detonaciju projektila. Mogao sam nepogrješivo da prepoznam zvuk šezdesetke, haubice, maljutke... Čini mi se da više to ne bih umio. A i koji će mi vrug?

Poslije prvog napada

Iako je postepeno počeo, prvi napad je naglo prekinut.

Gotovo istovremeno „zaćutala“ je i laka i teška artiljerija. Iako smo očekivali pješadijski napad, on se nije dogodio. Jednostavno, više nije bilo pucanja i mogli smo da odahnemo. Dežuranje u rovu je postalo rutina, pa smo imali vremena da u miru, ali i dalje pod stresom - razgovaramo. Podzemne utvrde ponovo su postajale mjesto sigurnog boravka, mnogo više nego što su ranije bile.

Rovovi su bili puni ugaženih opušaka, sa plafona se osipala zemlja. Život na zemlji, ispunjen čarolijom, odvuкао nas je pod zemlju, ali ni pod zemljom nismo imali mira. Još manje čarolije.

Polovina III čete, II bataljona 102. motorizovane brigade Armije BiH, bila je danonoćno ukopana. Dakako, prolaze je ponekad trebalo i očistiti. Ponekad su komandanti obilazili jedinicu, ali nije bilo stroge vojničke discipline tipa „Oficir i džentlmen.“ Obučeni u civilna odijela, više smo nalikovali paravojnoj formaciji.

Kako život „na zemlji“ zahtijeva snalaženje, to isto traži i vojnički rov. Vjerujem da sam se naslušao i dobrih i osrednjih govornika, pohvala i pitanja, sjećanja i teorija... Svega je bilo u izobilju, izuzev nade u mir. Propadali su sastanci i pregovori, arbitri su priznavali neuspjehe, a mrtvih je bilo sve više.

Ratni rov je sve više postajao moja nova kuća. Iz njega sam posmatrao svijet i avione koji su slijetali i odlijetali. Maštao sam kako se uvući u neki od tih aviona, sakriti se negdje u unutrašnjosti i zauvijek svima reći „zbogom.“ Francuzi su kontrolisali aerodrom i nije bilo šanse ostvariti ludu zamisao, koja mi se i nije činila tako ludom. Ako sam prije prvog napada maštao o nekoj modernoj državi, poput Njemačke, Holandije ili Švicarske, poslije prvog napada, Albanija, Rumunija ili Bugarska izgledale su mi kao „san snova“.

I tada se rodila misao: pobjeći. Nikome je nisam saopštavao, jer je pravi naziv za nju bio: dezerterstvo. I danas mi je ta riječ odvratna; nisam htio da se moje ime vezuje za tu lingvističku „nakazu“. Biti dezertter znači biti kukavica, a ta varijanta mi se još manje dopadala.

Prvi slučajevi dezerterstva izazivali su osude i prezir. Iz dana u dan, Srbi su bježali sa prve linije fronta i prelazili na „suprotnu stranu“, i o njima se više ništa nije moglo čuti. Nekima je to izgledalo kao spašavanje, drugima kao izdaja. Začudo, niko nije bježao s oružjem, niti je pravio bilo kakvu diverziju. U komandi su vjerovatno strahovali od toga, ali to se nikada nije desilo. O tome ni ja nikada nisam razmišljao. Znam jedan slučaj, kada je izvjesni Muhamed, kome je rata bilo „preko glave,“ revoltiran i u nekoj vrsti psihičkog šoka, pobjegao u Vojsku Republike Srpske. Odnio je i pušku, okačio je o rame i svojim drugovima poručio da ide da se bori u VRS.

Ali, tamo gdje je stigao nisu ga shvatili ozbiljno i završio je u zatvoru. Pojma nemam šta je kasnije bilo s tim čovjekom i gdje se sada nalazi, ali imao sam priliku da ga sretnem u zatvoru u kojem ću i ja završiti.

Bila je to apsolutna dominacija VRS, totalna nadmoć na svim frontovima.

Igman je bio zaposjednut i tek nakon prijetnji bombardovanjem NATO snaga, VRS se povukla.

To je bila prilika da izađem kroz tunel koji je iskopan ispod aerodroma i da sa jednom jedinicom ostanem na Igmanu desetak dana. Za naše prilike Igman je velika planina i

ponosno kazujem da sam ga prepješačio i uzduž i poprijeko. Zanimljivo je da nema nijednog izvora, izuzev u jednoj pećini gdje voda tek povremeno i na slamčicu curi.

Na Igman smo otišli i družili se sa vojnicima UN-a, tačnije Legijom stranaca koja je bila između linije razdvajanja. Mladi legionar je savjetovao da se neprijatelj nikako ne ubija, već da se pokuša raniti, jer tako, kazivao je, izbacuješ iz borbe namanje još dva vojnika i neprijatelju poskupljuješ troškove ratovanja.

Iz usta je izvadio žvakaću gumu i zalijepio je oko bombe, zatim savjetovao da se oblijepi sitnim komadićima željeza koji takođe mogu onesposobiti. Pokazivao je pušku koja je bila konstruisana i za ljevoruke i za dešnjake; bilo je moguće prilagoditi je da prazne čahure ispadaju na lijevu ili desnu stranu.

Oni koji su bili na Igmanu, kazivali su da su geleri u šumi ubojitiji od onih u gradu. Zato što se granata rasprši već u krošnjama i onda krhotine padaju odozgo.

Pretposljednog dana boravka na Igmanu, toj čudnoj planini bez ijednog izvora, otišli smo u selo Pazarić i nakupovali telećeg mesa, luka, pasulja i drugih đakonija. Sve je bilo pet puta jeftinije nego u Sarajevu. Natovareni poput magaraca, vratili smo se pješice, opet kroz tunel ispod aerodroma i stigli u Sarajevo.

Taj kratki izlazak iz opkoljenog grada, još više je u meni rasplamsao želju za bjekstvom.

Bilo mi je dosta ratovanja, skrivanja, granatiranja, rovova, pušaka, smjena, lozinki, pješačenja, znojenja. Donio sam definitivnu odluku da ću pobjeći i, bez ikakvog plana ili pripreme, to i učinio. Dogodilo se 31. maja 1994. godine, u popodnevnim časovima, po lijepom i sunčanom danu, bez pucnjave i bez straha. Bijeg koji je neizbrisovo pohranjen u memoriji, prava akcija koja podiže adrenalin.

Trebalo je proći dvije linije, dva minska polja i suočiti se sa stvarnošću koju nisam poznao. Otišao sam bez pozdrava i iza sebe ostavio uzavreli grad.

Međutim, prije nego što detaljnije opišem bijeg i ono što će me snaći, osjećam potrebu da iznesem pojedinosti o jednoj gradskoj akciji, kada je započela jedna sasvim drugačija bitka.

Presjek

Time se završava prvi dio moje ratne priče. I red je da napravim mali presjek.

Dakle, od početka rata pa do 31. maja 1994. godine bio sam u Sarajevu, u Armiji BiH.

Sada, kada razmislim o svemu, čini mi se da je gori od gladi, prljavštine, bombi i metaka bio taj nepodnošljivi osjećaj da se kraj rata ne nazire. Niko, ama baš niko nije osjećao ni najmanji tračak nade, niti je imao vjeru u pregovore ili je to bila moja iluzija.

Ulica kojom je tramvaj prolazio bila je presječena na pola, već je palo mnogo mrtvih glava i bilo je nezamislivo povjerovati u bilo koju mirovnu inicijativu. Da me neko tih ratnih godina upitao: „Šta misliš kada će se rat završiti?“ sa najčvršćim uvjerenjem rekao bih: „Nikada!“ Da me neko pitao „Koji je najbolji način da se rat završi?“ – rekao bih: „Taj način ne postoji.“

U prvom dijelu ratne priče nisam navodio mnoge detalje i događaje. Namjerno sam izostavio lične ljubavne priče, iako je i toga bilo. Preskočio sam zanimljive susrete sa nekim osobama, anegdote i nova poznanstva.

Sada mi se čini kao da se to nije ni dogodilo; prije nekoliko mjeseci skoro da nisam prepoznao ulicu u kojoj sam ratovao. Kuće su obnovljene, izgrađeno je novo naselje.

Stare ratne uspomene možda će da pamte oni koji su preživjeli, ali sumnjam da će iko od nas ispričati istu priču. Plašim se da ne mogu ni poučiti, niti pomoći u otkrivanju istine.

Kao što sam rekao, nemam motiva da bilo šta razobličavam i otkrivam, niti da se svrstavam među hroničare jednog vremena. Bio sam tek običan broj u dvije suprostavljene vojske, statistički pokazatelj, vojno sposoban, naoružan i obeshrabren.

Rat sam prihvatio kao realnost, kao krizu koja beskonačno traje. Zbog toga sam želio da pobjegnem. Ne u novi rat, već u novi život. I danas mislim da je to bilo realno. Nisam osjećao dug ni prema kome, niti sam smatrao da se patriotizam dokazuje bombama.

Jasno mi je u kakvim zabludama sam bio i da su moje želje bile nerealne. Možda su mi oni avioni koji su polijetali sa sarajevskog aerodroma i koje sam svakog dana gledao, dali lažnu nadu da je tako lako otići.

Ako je rat oluja, onda je mir povjetarac, jer i dalje ljudi stradaju. Saobraćajne nesreće, bolesti, elementarne nepogode i smrt kao prirodna pojava odnose živote.

Rat je svakako agonija, bolest zdravog društva i ovdje sam samo pokušao da ispričam šta mi se dogodilo. Čudno je kako čovjek uspije da se brzo prilagodi i prihvati „novo stanje“.

Prosto mi je nevjerovatno da sam 1993. od sarajevskog naselja Stup pješice nosio vreću napunjenu parketom i prodao je za 20 njemačkih maraka na pijaci u Alipašinom Polju, a danas mi smeta isflekana košulja.

Ako sam čelom udario u podzide tunela koji je bio prokopan ispod sarajevskog aerodroma, bio blatnjav, oznojen, smrdljiv i neobrijan ispod tog aerodroma, zašto danas očekuju da na taj isti aerodrom dolazim u ispeglanoj košulji?

Znam da su drugi avioni, druga pravila, drugo vrijeme i druge vrijednosti. Ne tražim povlastice i poštujem mirnodopska pravila i zakone.

Jedan sam od rijetkih koji je „letio“ iznad, ali i ispod aerodromske piste. Pisao sam o odlasku na Igman; to mi je bio jedini izlazak iz Sarajeva, sve dok nisam dezertirao iz Armije BiH. Kao što rekoh, to se dogodilo 31. maja 1994. godine i ovako je izgledala operacija „bjekstvo '94.“

Tek sada joj dajem kodni naziv, radi lakašeg praćenja ovog bloga. I odmah da kažem, prvih sat vremena je bilo najlakše...

Bjekstvo

Odluku sam donio tog popodneva, u jednom trenutku, takoreći, u milisekundi, najednom. Možda sam do tada samo odgađao bjekstvo, možda ni tada nisam bio spreman na taj poduhvat, ali – odlučio sam.

U torbicu, koja je bila napravljena od imitacije nekakve kože, potrpao sam lična dokumenta, ne baš malu arhivu isječaka iz sarajevskog Oslobođenja i odšetao do rova „kec“ koji sam često pominjao u prethodnim postovima.

Samo sat vremena ranije nisam znao da ću krenuti u operaciju „bjekstvo '94.“, pa mi se plan još više dopao. Nije bilo izgleda da bi neko mogao znati za njega, pa su samim tim i šanse da ga neko spriječi bile minimalne. Ipak, bio sam oprezan jer su mnogi Srbi već prebjegli na Ilidžu, kao što će mnogi tek nakon mene krenuti u bjekstvo.

Interesantno je da su svi bježali u različito vrijeme, sa različitim polaznih tačaka, veoma rijetko u grupi i da su sva bjekstva uspijevala. Nisam pomišljao ni na kakvu diverziju niti na odnošenje oružja, a sve je to bilo veoma lako izvesti.

Nije mi padalo na pamet da ubijam ljude koji su mi dali pušku i bombe, i zbog toga može da se ljuti ko god hoće. Ako se u ratu gube pravila lijepog vaspitanja i ubijanje postaje vrlo poželjno i moralno, odbijam tu kukavičku zamisao o „petokolonašu“ koji puca po svojim drugovima.

Da, kažem drugovima, jer su oni to bili, baš kao što ću kasnije upoznati nove drugove u novim, sličnim okolnostima.

Međutim, prije nego što će krenuti nova poznanstva i izazovi, trebalo je preći ne baš kratku razdaljinu „između dvije vatre.“ Bila je to vrlo, vrlo rizična operacija, koja se lako mogla završiti samo na pokušaju.

Kada bi mi danas neko rekao da pretrčim običnu ledinu, koju s dvije strane osmatraju samo dvojica penzionera sa lovačkim puškama, rekao bih da je lud. U mom slučaju, trebalo je preći prostor između dvije „naoštrene“ i do zuba naoružane vojske, dva minska polja. Da sam bar imao nekoga ko me je očekivao na drugoj strani, nekog ko je znao da ću doći, bilo bi mnogo lakše.

Ono što je važno jeste podatak da je između dvije linije u naselju Stup bio jedan potok, Dobrinjska rječica koja je krivudala kao i linija. Korito je bilo zaraslo i ribe su, da nije bilo pucnjave, baš mogle da uživaju.

Došao sam do „keca“, pozdravio stražara i krenuo prema rovu broj „dva“. Na nekih desetak metara od „keca“ bio je jedan krak „tranše“ koji se odvajao prema Dobrinjskom potoku, tačno kod prije rata poznate „Zizine kafane“.

To što sam u neobično vrijeme došao u rov nije bilo nikakvo čudo, niti nešto što bi izazivalo sumnju. Mogao sam imati 101 razlog zbog kojeg tražim nekog ili nešto. Stražar sa „keca“ ostao je iza prve krivine, a ja sam krenuo prema „Zizinoj kafani“. Da me je vidio, to je već moglo biti sumnjivo, pa nisam smio da oklijevam. Kako sam dotrčao do grudobrana, popeo sam se gore i brzo skočio u potok koji i nije bio plitak.

Voda je bila skoro do vrata, mirna i čista. U dijelovima gdje je brže oticala, bilo je mnogo pliće. Pretpostavljam da izlazi na teritoriju koju kontroliše Vojska Republike Srpske i to je bilo tačno.

Najrizičniji dio je bio prije jednog mosta jer se s obje strane, teoretski i praktično, taj prostor mogao vidjeti. Nastojao sam da koračam što tiše i što pribranije, u nadi da će prirodni zvuk vode neutralisati moje korake kroz vodu. Nadao sam se da korito nije minirano, jer bi nabujala voda mogla lako da odnese mine i ta pretpostavka se pokazala tačnom. Objе strane su minirale prostor do rijeke, ne i samu rijeku.

Malo sam predahnuo pod mostom, jer sam tu bio zaklonjen. Ne pitajte koliko je metara od mjesta gdje sam skočio u rijeku do tog mjesta. Zaista ne mogu da se sjetim, čak ni približno. Ponekad mi se čini da nije bilo više od 50 metara, a nekad vjerujem da je to bio put od najmanje 300 metara.

Kako bilo, nikakvu pucnjavu nisam čuo, sve je i dalje bilo mirno, pa sam nastavio putešestvije. Logično, bio sam potpuno moker i sreća je što sam isječke iz novina i dokumenta prethodno umotao u plastičnu kesu.

Sreća je bila i to što me još niko nije vidio, ni sa lijeve ni sa desne strane. U tom međuprostoru, i za jedne i za druge bio sam neprijatelj. Možda je to bio i lijep osjećaj, ne biti ni na jednoj strani, ali bjekstvom sam definitivno kazao zbogom onima koji su ostali iza mene. Povratka više nije bilo.

Minuti su prolazili, možda sam i predugo ostao pod onim mostom i valjalo je krenuti dalje. Kada se prisjetim razgovora u Armiji BiH, uviđam koliko smo fantazirali. O neprijatelju, i na jednoj i na drugoj strani, uvijek su imali mnogo više mišljenje nego što su, po mojoj procjeni, trebali imati.

U Armiji BiH se pričalo kako prema Iliđi postoje tri borbene linije: prva je obično utvrđenje, druga su iskopani grudobrani i dobro učvršćeni rovovi, a treća „živi beton“.

Ništa od toga nisam vidio; to su bile najobičnije fantazije, uvjerenje stvoreno na osnovu „bog zna čega“.

Tek, polako sam se spuštao niz rijeku i odjednom, s moje lijeve strane, ugledao bunker i cijev starijeg modela puškomitraljeza koji smo u žargonu zvali „garonja“. To je ono oružje kakvo se valjda moglo vidjeti i u „Otpisanima,“ sa prepoznatljivom cijevi koja je prošarana okruglim rupama. Ko je gledao ratne filmove, zna da su Prle i Tihi upravo „šarcem“ ili „garonjom“ pobili mnogo Hitlerovih vojnika.

„Garonja“ je bio u nekom čudnom položaju, cijev je bila više spuštена prema zemlji i nikakav glas nisam čuo u bunkeru. Pritajio sam se u mjestu i uključio sva čula. Ohrabrujuće je bilo što je oružje bilo prilično visoko postavljeno u odnosu na mene, tako da sam bio u mrtvom uglu. Svako ko je htio da me gađa, morao je da izađe da bi me vidio.

Izgleda da sam previše vremena potrošio na osmatranje i osluškivanje. Možda čak i pet minuta. Svako dalje odugovlačenje ne bi imalo smisla, pa sam tiho krenuo naprijed, pravo prema rovu.

Kada sam izašao iz vode, potrčao sam pored rova i instinktivno se osvrnuo. Rov je bio potpuno prazan, sa ostavljenim naoružanjem. Svejedno, nisam htio da izazivam neprilike, pa sam izašao na prvi asfaltni put i pješice krenuo prema Ilidži. Onako mokat, neobično obučen, sigurno bih privukao pažnju, ali nikoga nije bilo na putu, pa sam išao dalje i dalje...

Prve ljude vidio sam na jednom malom raskršću i tada sam shvatio da sam „probio ilidžansku liniju odbrane“ i da sam na novoj teritoriji gdje važe druga pravila.

Bilo mi je zanimljivo da gledam zgrade i, ne razmišljajući, krenuo sam uz jedne široke stepenice. Bila je to neka firma iz koje je izašao portir. Ukratko sam mu objasnio da dolazim iz Sarajeva, nakon čega je on odmah pozvao vojnu policiju...

Novi rat

Odjednom, shvatio sam da je bjekstvo iz opkoljenog Sarajeva uspjelo, ali i da je rat na Ilidži duboko pustio korijene. Bio sam na teritoriji o kojoj su moji saborci od prije samo sat vremena toliko maštali. I došao sam na teritoriju, gdje maštaju da zauzmu teritoriju sa koje sam došao.

Za trenutak mi se učinilo vrlo jednostavnim to „zauzimanje“ teritorije i sam prolazak između dvije linije nisam smatrao podvigom. Kako sam ja ušetao, tako je mogao i bilo koji diverzant ili čak bataljon vojnika Armije BiH da prođe linije odbrane. I ne samo to, put je bio otvoren i sa suprotne strane, za Vojsku Republike Srpske (VRS).

Na prvom ispitivanju, koje se valjda stručno nazivalo „provjera“, prošao sam bez problema. Omogućen mi je i telefonski kontakt sa porodicom. Poslije dužeg vremena

pojeo sam čorbu koja je ličila baš na čorbu. Naravno, otac, majka i brat bili su presretni što sam živ i meni je laknulo što smo uspjeli da spojimo pokidane veze.

Procedura je nalagala da jednu noć provedem u podrumskom zatvoru policije VRS, koji je bio smješten u nekadašnjoj zgradi Komiteta. Bio sam jedini pritvorenik i pomalo mi je bilo čudno zbog čega me pritvaraju, ali sam to prihvatio kao razuman dio vojne logike i nisam imao razloga za brigu.

Moji ispitivači su bili čudni, zanimali su ih raspored rovova i brojno stanje, ali ponajviše tunel ispod Aerodroma Butmir. Povremeno je taj razgovor dolazio na granicu pristojnosti i sve više sam uviđao znake neprijateljskog raspoloženja kod mojih ispitivača. I ta njihova nervoza povećavala se kad god sam bio iskren. Neke stvari kao da nisu željeli da čuju. Uzalud sam objašnjavao da me u Sarajevu niko nije lancima vezao u rovu, da mi niko nije ukrao ni gram humanitarne pomoći...

Naredbu u formi savjeta, kako svima moram pričati obrnuto od onog što sam proživio, zaista nisam shvatio ozbiljno. Vojni inspektori su naredili da nikome ne pričam da sam bio mobilisan i da sam u Sarajevu imao pušku. Po njihovoj teoriji, morao sam lagati – pričati kako sam kopao rovove, robijao i svakodnevno bio maltretiran.

Da imam posla sa neobičnim inspektorima, shvatio sam i nakon što sam pažljivo odslušao „recitaciju“ (nešto u epsko-junačkom stilu) jednog od njih, koji me čak i potapšao po ramenu, tvrdeći kako ću biti dobar vojnik VRS.

- „Ostaćeš ovdje neko vrijeme. Naći ćemo ti dobro mjesto.“ – rekao je jedan od njih.

Uzalud sam pokušavao da molim za odlazak u Modriču, nikakav odlazak nije bio moguć.

Lična karta mi je oduzeta i ponovo sam morao da potpišem poziv za mobilizaciju. Zadužio sam poluautomatsku pušku i dobio smještaj na spratu nekadašnjeg hotela „Hercegovina“ na Ilidži.

Opet sam bio vojnik sa puškom u ruci, ali ovaj put na suprotnoj strani od onih kod kojih sam do juče bio u istoj ulozi.

Ovdje želim da napomenem kako ni jednog momenta u ratu nisam htio da se bavim ratnom propagandom iako je bilo i takvih ponuda. Boravak na prvoj liniji fronta, sa običnim ljudima koji su prolazili gologote, izgledao mi je kao najmanje zlo koje me moglo snaći. Nije mi se dopadala ta uloga, ali je bila realnost na koju sam navikao i prihvatio je kao najmanje kukavički čin. I dalje sam imao san da pobjegnem od rata i stradanja, ali tek na Ilidži shvatio sam koliko je to zapravo nemoguća misija.

Međutim, pravi zaplet moje ratne priče još nije ni počeo. Ti prvi dani na Ilidži, odlazak na vrelo Bosne i upoznavanje teritorije maksimalno su me iznenadili.

Upoznavanje

Ilidža ima veoma lijep krajolik, a to se primjećivalo čak i u ratu. Koincidencija je da sam u drugoj mobilizaciji, koja je bila prisilna kao i prva, opet dodijeljen III četi koju su u vojničkom žargonu nazivali četa „Hercegovina“. Jedini „gosti“ nekadašnjeg hotela „Hercegovina“, koji je bio pretvoren u kasarnu, bili su naoružani vojnici.

Prvi susret sa frontom bio je šokantan. I zbog borbene linije i zbog pristupa komandira moje čete, koji me je lično odveo na položaj.

- „Dežuraćeš ovdje. Što se mene tiče, možeš slobodno spavati jer će tebe ubiti a mi ćemo vrlo brzo vratiti položaje.“ – kazao je moj novi komandir.

Iznenadjenje je bilo još veće kada sam upoznao moje saborce. Bili su to penzioneri u godinama ili izbjeglice kojima je Ilidža bila usputna stanica; maštali su, kao i ja, samo o odlasku.

Ipak, ono što je bilo najveće iznenađenje jeste podatak da nijednog rova, niti jedne utvrde nisam vidio. Stražarili smo u zgradama koje su postojale i prije rata, i samo su prozori ili drugi otvori bili dodatno ojačani.

Gdje su nestale tri borbene linije, betonski bunker i fortifikacijske utvrde? - pitao sam se. I odmah pronašao odgovor: nije ih ni bilo. Priča o moćnim utverdama i snažnom neprijatelju bila je mit koji je nastao s druge strane fronta.

Ali, mitova je bilo i sa ilidžanske strane. Govorilo se kako su muslimanski ratnici fanatici koji jurišaju maltene sa otkinutom glavom, žedni osvetnici koji kasape i ubijaju, zadojeni islamisti koji sem Alahovog puta ništa drugo ne vide.

Bilo je i mnogo sličnosti. Obični ljudi, i na jednoj i na drugoj strani željeli su da se rat zaustavi, često preuveličavali pobjede i pričali o vremenima koja su prošla.

Izuzev što sam promijenio vojsku, ponekad mi je izgledalo da je sve ostalo isto. Dežurstva, noći bez sna, buđenje u pola četiri ujutro, odlasci na teren, dežurstva, itd.

Moj komandir voda imao je tek dvadeset godina, pisao je pjesme i postao stručnjak za mine. Pored nadimka, dobio je i vječnu etiketu „miner“. Postali smo prijatelji, danima sam mu prepričavao dogodovštine iz Sarajeva, a njega je sve zanimalo.

Zaista je volio da piše, imao je djevojku koja je studirala u Beogradu i mislim da ju je volio. U dokumentaciji koju sam sačuvao ostala je jedna njegova pjesma, koju mi je poklonio i koja mi tada nimalo nije djelovala proročanski. No, pjesnici ponekad znaju i da naslute. Pjesma mi je djelovala poznato i ni dan-danas nisam siguran da li je prepisana ili je napisana iz njegova srca.

Kada kiše razuma

Speru krv sa ulica našeg grada

Koraćaćemo ponovo gordo

I pjevati naše stare pjesme

Kada se dignu namirisane barutom magle

Sa našeg prolječnog jutra

I mladost ostane kraća za tren, stih

Voljećemo se ponovo u parku

Uz vino i gitare

To je pjesma koju je napisao jedan miner, moj bivši komandir voda, mladić koji je poslije rata počeo profesionalno da se bavi deminiranjem. Ponekad pomislim da mu nije lako ukloniti ni mine koje je on sam postavio a kamoli tuđe. Ni njega nikada poslije nisam vidio.

Priče, priče...

Imao sam 28 godina, poluautomatsku pušku, sanduk municije, hotelsku sobu koju sam dijelio sa izbjeglim bivšim taksistom iz Travnik i dane koji su bili prilično monotoni...

Bio sam strpljiv sa novim ratnim drugovima i pričali smo o svemu. Nisam lagao i ignorisao sam preporuke iz Vojne policije da pričam kako sam bio zlostavljan i mučen.

U početku bih ponekad i slagao da sam u Sarajevu „kopao rovove“, ali je ta priča padala u vodu jer nijedan žulj nisam imao na dlanovima. Nisam bio ni neuhranjen.

Prećutao sam da sam kratak period bio angažovan u interventnom vodu Armije BiH i govorio o običnim dešavanjima u Sarajevu. Nisam pominjao da sam bio juniorski prvak BiH u džudou i da sam godinama u Zaostrogu „ljetovao“ sa čuvenim Slavkom Obadovim iz Novog Sada. Činilo mi se da nemam kondicije, kao i da je snaga na izmaku. Istina je ta da nisam želio angažman u neakvim „elitnim“ jedinicama koje svaka vojska pokušava da napravi.

Još u Sarajevu, uvjerio sam se da epski junaci žive samo u epovima, da svi zaliježu kada granata padne i da još nikome „salto naprijed“ nije spasio život od gelera. Elitni specijalci ostavljali su puške koje ispaljuju „glicerinske“ metke, a jedne noći izginulo je gotovo pola čete izviđača koji su krenuli u akciju.

Na Ilidži sam ponovo vidio momka koji je na fotografiji u jednom od ranijih postova i nakratko smo evocirali svježije uspomene iz Sarajeva.

Zatvor

Nisam imao pojma da vojna policija, odnosno Državna bezbjednost ponovo provjera moj boravak u Sarajevu. Možda je i nepoštivanje preporuke da pričam samo o ružnim stvarima stiglo do njih. Kažem možda, jer nije prošlo ni deset dana kada su dvojica policajaca došli u hotel i jednostavno me uhapsili.

Sada je bilo mnogo više pitanja i ni sam ne znam koje je bilo nebuloznije. Komandir Vojne policije bacao je nekakvu fasciklu i vikao:

- „Znamo sve o tebi! Nemoj da se zajebavaš već počni odmah da pričaš, gdje i koliko si ubijao? Pričaj i ko te poslao da dođeš ovdje?“ – urlikao je on.

Pokušavao sam mirno i razborito da kažem kako slobodno sve što imaju u fascikli mogu javno reći i predati me sudu. Komandira je to užasno razbjescilo, toliko divlje da me policijskom palicom udario posred glave. Možda udarac i nije bio prejak, ali imao sam osjećaj da mi krv curi ispod kose. Krvi ipak nije bilo, a on me prepustio drugom inspektor.

Ispitivanje na Ilidži trajalo je tri dana. Poslije toga, deportovali su me u Lukavicu, u bivšu kasarnu „Slobodan Vajner Čiča“, gdje sam u pravom smislu bio „kopač rovova“.

Danima sam sa pritvorenima bio „graditelj rovova“ od kojih se pružao pogled prema aerodromu. Sve ozbiljnije se govorkalo o mogućem bombardovanju NATO snaga, pa su i rovovi bili svojevrsne utvrde.

Zatim su me premjestili u mnogo strožiji zatvor u kasarni „Slobodan Princip Seljo“. Zatvoreni smo bili u kaveze iz kojih nigde, izuzev na ispitivanje, nismo izlazili. Obična kanta je služila kao toalet i praznili smo je svakog jutra. Bili su to pravi zatvorski dani, obilježeni pravom prljavštinom, i ni danas mi nije jasno zbog čega su ostali zatvorenici bili osuđeni da čamuju.

Poslije izvjesnog perioda, koji mi je izgledao predug, premješten sam u pravi zatvor „Kula“. Poslije jednodnevnog boravka u prolaznoj sobi, dobio sam čist krevet i društvo ostalih zatvorenika. Jedan je već bio osuđen na kaznu zatvora od sedam godina, zato što je iz pištolja ubio kolegu koji je „iz zezanja“ ustrelio njegovog psa.

Drugi je imao suđenje zbog ubistva čovjeka u vojnom kamionu. Bio sam i u društvu čovjeka koji je na neki način ušao u istoriju pravosuđa Republike Srpske, jer je prvi osuđenik kojem je dosuđena smrtna kazna za višestruko ubistvo u Vlasenici. Čini mi se da ta kazna nikada nije izvršena.

Zaista nisam imao problema da se naviknem na novo društvo u zatvoru. Čini mi se da je pola stvari u tome kako prilaziš čovjeku. O svom „zlodjelu“ nisam htio da pričam jer nisam imao šta da kažem. Vladimir Srebrov je radio kao bibliotekar, a vidio sam i onog Muslimana koji je otišao da se bori u VRS.

Osim dnevnih šetnji, šetali smo i po hodniku. To je jedna zatvorska navika koje sam se na jedvite jade riješio. To je u stvari šetnja od početka do kraja hodnika. Na pola metra od zida ili vrata, slijedi ravnomjerno okretanje i tako unedogled. Pošto je „Kula“ neka vrsta sarajevskog predgrađa, čak i iza njegovih zidova mogle su se čuti detonacije.

Iz tih dana provedenih na „Kuli“ pamtim jednu prilično glupu situaciju. Kada su me fotografisali za dosije, klasično sa brojem i iz svih uglova, odveli su me u sobu koja se u žargonu naziva „prolazna“. To je valjda prostorija koja je predviđena za privikavanje na zatvorske uslove. Niko mi tada nije rekao da je moja obaveza da ustanem kada uniformisani čuvari ulaze u spavaonice.

Spavaonice su bile prilično prostrane i čini mi se da su imale po osam kreveta. Jednom prilikom, došao je zamjenik upravnika zatvora. Vidim da su svi ustali i stoje pognutih glava, a ja jedini ležim na krevetu. Ležao sam taman toliko dok je on počeo da viče, da vileni i da se „rumeni“. Tek tada počeo sam lagano da ustajem, rekoh mu da sam novi i da još ne znam pravila.

Nekoliko minuta je držao žestoko, prijeteće predavanje obraćajući se samo meni, a zatim ljutito otišao. Moj cimer s desne strane kiselo se smješkao. Drugarski mi je posavjetovao da to više ne činim, jer, navodno, oni mogu biti od velike pomoći.

Zaista nisam znao ko bi mi u tim momentima mogao pomoći i na koji način.

Razmišljanje II

Ovdje imam potrebu da kažem kako osjećam da mnoge stvari propuštam i neke bitne događaje ne pominjem.

Ne mislim na javna dešavanja i politiku koji su iz tog vremena manje-više poznati. O njima sam i ja saznavao iz medija.

Ipak, čini mi se da ću se najviše zadržati na danima kada mi je život bukvalno „visio o koncu.“

Mnogi akteri ove priče su živi, ponekad neke od njih i sretnem, za druge nikada ništa nisam čuo.

Ni jednog momenta ne želim da presuđujem i osuđujem i mislim da sam to već negdje pomenuo.

Iznenaduje me da ima mnogo ljudi koji Moju ratnu priču razumiju i znaju da čitaju. Hvala vam zbog toga.

Kula

Ni sam ne znam koliko vremena sam proveo u zatvoru „Kula“. Ponekad bih se prijavio na dobrovoljni rad, samo da bih izašao van zidova zatvora. Za razliku od ostalih, nikakvu presudu, zakazano suđenje ili rješenje o zatvaranju nisam imao.

Sjećam se čistih kreveta, zatvorskih šetnji i dva redovna obroka dnevno.

Kako su dani prolazili, sve više mi se činilo da sam u totalnom besmislu i da se kompletan život zasniva na besmislicama. Skoro da sam se ufurao u predstavu o sebi kao „okorjelom zatvoreniku“ i kao da mi je prijala pomisao da imam robijaški dosije, zatvorenički broj i zatvorske drugove.

E, tu sam se naslušao raznih priča. Jedan zatvorenik je pričao o stravičnim užasima, mučenjima i torturi kojih se nagledao u ratu. Drugi je imao zanimljive psiho-biologističke teorije o trenucima smrti, treći je neprestano, kroz osmijeh, ponavljao rečenicu: „Samo klati, ubijati, na nož nabijati, krvi piti a ne šećeriti.“

Tamo sam shvatio da zatvorski hodnici kriju previše životnih tajni, kajanja i snova, i da uvijek mogu biti izvoršte literature ili poligon za proučavanje na polju psihologije. Čak i okorjele ubice traže prijatelje i monstumi pokleknu, dok neki istrajavaju u onome što su počinili i ne popuštaju ni pred sudijom.

Uvidjevši da nemam drugog izlaza, postajao sam dio „opasnog društva“ i pokušavao da se uklopim u novu životnu sredinu. Kroz rešetke posmatrali smo dovođenje novih zatvorenika; brzo bi prostrujala vijest o tome šta je taj neko uradio i zbog čega ga pritvaraju. Jednom su doveli Rusa koji je vjerovatno bio neka kombinacija avanturiste i patriote.

Pitao sam se šta su govorili o meni kada su me privodili.

- „Ti si onaj naoružani u video-spotu Dine Merlina 'Vojnik sreće'.“ – rekao mi je zatvorski drug čiji je krevet bio do mog.

I danas mislim da je lijepa ta pjesma, koja je bila hit u vrijeme rata na svim zaraćenim stranama. Prva strofa počinje ovako:

„Pucaj iz topova trista,

pucaj ne možeš mi ništa!

Ja sam vojnik sreće,

mene metak neće!“

Ko zna ko je došao na ideju da me poveže sa video-spotom, ali sve i da sam bio „taj neki“ sa TV zapisa, čisto sumnjam da bih to krio.

Poslije skoro tri mjeseca, pustili su me iz zatvora „Kula“ i ponovo sam vraćen na Ilidžu, na isto mjesto gdje sam bio raspoređen i prvi put. Kao što sam bio zatvoren bez

konkretne optužbe, tako sam i oslobođen. Pitao sam se gdje li je ona fascikla kojom je mahao komandir Vojne policije i nekako stekao utisak da pravda ipak pobjeđuje.

Iz zatvora dospio sam u rov i donio odluku da što hitnije poradim na odlasku. Nije mi se dopadalo; autobusi za Beograd prevozili su svakodnevno i želio sam da po drugi put postanem dezertir.

Prava bitka

Vojni aparat je imao originalnu ideju da spriječi moj odlazak. Za kretanje bila su potrebna dva dokumenta, jedan identifikacioni (lična karta ili vojna knjižica sa slikom) i dozvola za putovanje. Nisam imao ni jedno ni drugo. Lična karta je bila zaplijenjena, a vojna knjižica nije imala fotografiju.

Preko Kiseljaka, iz Zenice, Travnika i drugih mjesta pristizale su izbjeglice i odmah bivali mobilisani. Ilidža je bila veliki sabirni centar, mjesto gdje se iz izbjegličkog kamiona odlazilo na front, dok su žene, djeca i starci ostajali u hotelima ili posebnom kampu za raseljene. Inače, u jedinicama sastavljenim iz raznih gradova bilo je i penzionera, valjda su se dobrovoljno prijavili!

Bilo je to vrijeme žestoke inflacije, a platežno sredstvo na Ilidži i u Srbiji bilo je isto – obezvrijeđeni dinar i precijenjena njemačka marka - najdraža valuta tog doba. Kilogram šećera u Sarajevu decembra 1993. godine dostigao je cifru od 40 njemačkih maraka (današnjih 20 eura), a na Ilidži nije bio ni cijelu jednu dojuč-marku (oko pola današnjeg eura).

Odlazak sa Ilidže bilo je teško izvesti i zbog čisto „tehničkih razloga.“ Sa ostatkom Republike Srpske, ovaj sarajevski gradić bio je povezan uskim koridorom preko aerodroma koji su kontrolisali Francuzi ili zaobilaznicom preko Vogošće i Vučijih stijena, gdje je zimi bilo gotovo nemoguće proći.

Odlučio sam da je ipak najbolje da „odradim“ tih nekoliko mjeseci i dobijem toliko čekanu dozvolu za putovanje.

Na liniji sam upoznao nove ljude i iz tih vremena pamtim jednu neobičnost, gotovo anegdodu. Bilo je to ovako. Jednog jutra komandir voda je došao i rekao samo: „Prekosutra idete u akciju!“

Odabrano je nas nekoliko iz čete, a ja sam zadužio nov puškomitraljez, koji je poznatiji kao „84.“ Kako to obično biva, komandir čete, koji je kasnije dezertirao u Beograd, održao je govor i dao osnovna uputstva. Rekao je da obavezno ponesemo i vojni ašovčić, koji se mogao preklopiti i nositi za pojasom.

Tako ja uzmem pored silne opreme, kakvu sam viđao samo u filmovima, i famozni ašovčić. Sjednemo u maslinasto-zeleni kamion, svi sa šljemovima i krenemo negdje prema Srednjem i Nišičkoj visoravni.

Na nekoj ledini, postroji nas jedan visoki, baš visoki oficir VRS i opet održi predavanje o samoj akciji. Kao, „sve je pripremljeno, vi idete u običan rutinski zadatak.“

- „Vi ste srpski vojnici i treba da ste ponosni na to.“ – kaže on.

Okrenem se oko sebe i od nas oko 700 postrojenih, shvatim da samo ja imam ašovčić za pojasom. Niko drugi. Tada sam shvatio i ponešto o sudbini ili kako se to već zove.

Akcija je počela u rano jutro, bio je još mrak kada smo krenuli prema brdima. Jedan od vođa (operativaca) te akcije bio je Srđan Knežević, koji je poslije rata ubijen u klasičnom atentatu na Palama. Bio je tajac i čule su se samo motorole, radio uređaji i razgovori u šiframa. Kada smo se već po tom mraku približili položajima koje je trebalo napasti, komandant bataljona je na svakih stotinjak metara ostavljao po jednog čovjeka; njihov zadatak je bio da budu vodiči za trupe koje su pristizale.

Vidio sam da se mladići utrkuju kako bi što više njih ostalo na začelju. Tako je i moj drug XY ostao u jednom šumarku. Mi smo gazili dalje i uspinjali se na sve veću nadmorsku visinu. A kad pomenuh sudbinu, isti taj XY bio je teško ranjen od minobacačkih gelera, dok borci koji su bili pored mene nisu imali ni ogrebotinu.

Nisam kompetentan da procjenjujem, ali mi se čini da je to bila, s vojne strane gledano, katastrofalno loše pripremljena akcija. Usred bukove i grabove šume zasuli su nas minobacački projektili. Padali su veoma blizu. Za veoma kratko vrijeme, poput krtice, uz korijen stoljetnog bukovog stabla – iskopao sam rov i pripremio puškomitraljez.

Momak desno od mene kopao je vojničkim nožem, a ostali su samo zalegli.

Granatiranje je brzo prestalo, a mi smo cijeli dan preležali u toj šumi i u njoj zanoćili.

Predveče je nekakav top (kažu brodski) počeo da tuče preko nas, a nišandžija pojma nije imao da se jedna jedinica nalazi u šumi u kojoj smo zalegli.

Pri samom dolasku, trojica vojnika sa Pala poginula su sasvim slučajno. Bili su u crnim uniformama i otišli su previše naprijed. Kada su zbog paljbe potrčali nazad, naišli su na susjednu jedinicu VRS (koja je bila uz desni bok njihove jedinice): pobili su ih ljudi iz nje, misleći da su neprijatelji.

Da ne pominjem kako je akcija počela spektakularno, ispaljivanjem nekakvog teškog projektila sa kamiona, čiji su teški geleri padali čak i po ljudstvu VRS.

Veoma brzo ta ofanziva je propala i ljudi su vraćeni u jedinice iz kojih su i došli.

Najteža varijanta za mene je bila, mislio sam tad, da budem zarobljen. Zbog toga sam cijev puškomitraljeza dobro očistio i naivno se nadao da to može biti „argument“ miroljubive prirode, dokaz da nisam pucao. Bez prijekne potrebe ne bih ni pucao. A ašovčić je bio od koristi i nikako mi nije jasno zašto nije bio omiljen alat.

VRS je postigla određeni vojnički uspjeh jer su specijalne jedinice zauzele brdo Polom.

Polom je neka vrsta dokaza gluposti rata: danima je trajala bitka za komadić čuke koja je padala iz ruke u ruku. Vrhovi drveća su bili bukvalno skresani od granata; detonacije su odjekivale danima. Bog sami zna koliko je vojnika s obje strane izginulo za taj komadić zemlje, čiju „taktičku“ ili „stratešku“ važnost nikada nisam shvatio.

Puževi

Nakon povratka u jedinicu, mislim da sam tri dana bio „fraj“. Razdužio sam puškomitraljez i vratio se dosadnim dežurstvima u blizini velike ilidžanske aleje, onog poznatog pravca kojim su nekada kaskali konji upregnuti u fijakere.

Nekakvu rasonodu pronalazio sam u „njuškanju“ po bivšem Institutu za rehabilitaciju čiji su hodnici, bolničke sobe i kancelarije podsjećali na horor-filmove. Hiljade otpusnih pisama, fasickli, medicinske literature, lijekova i hemikalija kojima je vjerovatno istekao rok trajanja, bilo je rasuto i razbacano.

Čitao sam tuđe dijagnoze, ubijao vrijeme i tražio zanimljivu literaturu. Izuzev stručnih časopisa, knjiga i razbijenih prozora – ničega zanimljivog.

Jedan drug, koji danas živi u Kanadi i koji je kao i ja stigao iz Sarajeva, bio je opsjednut puževima. Odlučio je da suzbije veliku najezdu neobičnih štetočina. Naime, crvenkasto-smeđi puževi golaći prvi su masovno napali naše položaje.

Čim su rovovi iskopani u ljeto 1994, na svim zemljanim površinama, kao i sa unutrašnje strane, pojavili su se oni – puževi bez kućica. Poslije rata nisam vidio ni jednog takvog puža, niti sam znao da ta vrsta postoji.

Moj drug je umislio da će puževe uništiti lijekovima kojima je istekao rok trajanja.

Donosio je razne ampule, antibiotike, antidepresive i tečnosti. Tablete je usitnjavao i kombinovao sa bog te pita kojim hemikalijama, te ih pravom injekcijom ubrizgavao u puževe.

Koliko se sjećam, osim instinktivne reakcije sklupčavanja, puževi nisu nikako drugačije reagovali. Neko se našalio da njegova „bitka“ može izazvati kontraefekat, mutaciju gena puževa, pa smo očekivali da nas jednog jutra ili noći dočeka divovski puž s puškom u ruci.

Priča se da moj drug u Kanadi vozi veliki kamion i da ponekad dođe u BiH. Ni njega, kao ni mnoge druge, poslije rata nikada nisam vidio.

Ljubav, ah, ljubav

Ovdje moram da zastanem i napravim uvod, kako bi svima bilo jasnije ono što će me vrlo brzo snaći. I to nešto najneugodnije.

Iz treće čete Ilidžanske brigade poznao sam dvije djevojke. U ovoj priči zvaćemo ih Slavica i Ceca. Bile su priučene bolničarke i dežurale su naizmjenično. Ceca je voljela literaturu i bila žestoki fan rok-muzike.

Slavica je bila tamnoputa djevojka, intelektualne face i jakih živaca.

Slobodno vrijeme provodio sam kod njih. Čavrljali smo satima, danima i noćima. Bili su to prijateljski razgovori o svemu. Povjeravanja, razmena mišljenja i slično.

Ceca je imala momka koji je bio vojnik i neobičan kriterij - dopadali su joj se samo muškarci koji izgledom podsjećaju na Isusa. Ne želim da uvrijedim vjernike, ali to je bio njen kriterij.

Slavica je bila slobodna, znači nije imala momka. Ali, bila je zaljubljena, što bi se reklo „do bola.“ Jasno mi je to rekla, ipak ne želeći da otkrije ko je „tajanstvena osoba“. U jednom momentu, pomislio sam da sam to ja i ponadao se pravoj ljubavnoj čaroliji.

Čarolija je ipak bila daleko: jedne noći otkrila mi je tajnu da je čovjek njenih snova niko drugi do moj komandir voda, mladić čiju sam pjesmu „okačio“ u jednom od ranijih postova.

Komandir miner to izgleda nije znao, a i zašto bi, već je imao djevojku. Ona se ipak nadala, nadala...

U tim povjeravanjima, otkrio sam joj da i ja imam tajnu ljubav, što je bilo tačno. I moja „izabranica“ je radila nešto pri vojsci, ali izuzev nekoliko bezuspješnih pokušaja i njenih zagonetnih osmjeha, ništa nisam postigao.

Kako smo Slavica i ja imali tajne ljubavi i u tome našli smisao, počeli smo da pričamo ponekad i u šiframa. Za slučaj da neko dosadan nije htio da se odmakne, razradili smo gotovo jedinstven šifarnik, pa bi slušalac mogao samo da nasluti o čemu razgovaramo. Nije mogao da prepozna osobe niti da shvati detalje i finese naše neobične priče. Razradili smo šifrovanu komunikaciju u toj meri da se čak ni osoba koja sluša nije mogla uvrijediti zbog ignorancije ili zanemarivanja.

Možda će se neko ko dobro poznaje literaturu prisjetiti u kojem djelu ili pjesmi se pominje „vegetalno“? Iz nekog književnog djela preuzeli smo pojam „vegetalno“: vegetalni kec je bila moja simpatija, vegetalna dvojka njena ljubav.

Približavao se dan kada ću napokon dobiti dozvolu za putovanje u Modriču.

Fiksna telefonija bila je u fazi raspadanja. Sa Ilidže se moglo zvati, ali dobiti neki broj na samoj Ilidži bilo je nemoguće. Veliki dio posla odrađivali su radio-amateri i većina komunikacije odvijala se preko njih...

Dezerteri

I tako, dani su prolazili...

Prilično me je iznenadilo kada je komandir čete, oniži debeljuškasti brkajlija dobroćudnog izraza lica – jednostavno nestao. Kazivali su da je sa porodicom otišao u Beograd, bez pozdrava, oproštaja ili nečeg sličnog. Samo se jednog jutra nije pojavio na svojoj dužnosti.

Upoznao sam i ljude koji su u Srbiju odlazili i vraćali se. Vjerujem da su i jedni i drugi imali svoje razloge, i oni koji su odlučili da dezertiraju i oni kojima to nije bila namjera.

Da sam tih dana uspio da pobjegnem (bez obzira kako to kukavički zvuči), ni sam ne znam kako bih sebe predstavio nekome koga tek upoznajem.

Ne vjerujem da bih pronašao najbolje riječi da opišem rat. Čini mi se da ih ni danas nemam i da je sve bilo žestoka avantura koja se odigravala po nečijem scenariju. Nas obične ratnike niko nije pitao za uloge, mišljenja...

Kad malo bolje razmislim, na obje strane bio sam obična brojka, statistički pokazatelj, bezimeni čovjek koji je samo dobio rekvizite - oružje i čiji zadatak je da zapuca kada stigne naredba.

U ratu nema „javnih rasprava“, procjenjivanja da li je neka ofanziva poželjna ili nije. Mogao sam voljeti cijeli svijet, biti produhovljeni kosmopolita, ljevičar, filozof ili bilo što, najviše sam „vrijedio“ dok sam stajao u rovu s puškom na gotovs.

Začudo, u tim žestokim bitkama, bilo da se radi o odbrani ili napadu, prijateljstva se brzo učvršćuju. Vrlo lako, rekao bih: neprirodno lako, zajedničku riječ nađu srednjoškolski profesor, obični rudar ili bilo koja druga profesija. Upućeni su jedni na druge i gomila prijatnji i strahova ih jednostavno zbližava.

Dužnost komandira čete preuzeo je jedan od starijih policajaca koji su me svojevremeno ispitivali u bivšoj zgradi ilidžanskog Komiteta. Došao je pun samopuzdanja kao dobar orator i činilo se izvježban borac.

Imao je hendikep, na jednoj šaci nedostajala su mu dva prsta, mali i domali. Čovjek je bio vedrog duha, energičan i imao je običaj da diže tri prsta upravo onom šakom na kojoj su mu nedostajali prsti.

Dok je ispraćao dio jedinice na Nišićku visoravan, držao je podignutu ruku i na taj način pozdravljao vojnike koji su mu odmahivali iz prikolice vojnog kamiona.

Poslije nekoliko mjeseci i on je dezertirao za Beograd. Komandiri vodova ali i obični vojnici simulirali su, nakon toga, njegovo mahanje, mada mi je ono groteskno izgledalo i prije nego što je otišao.

Svejedno, siguran sam da je taj čovjek imao odličnu „priču“ za nove prijatelje i da se dobro snašao u novom biznisu, mada mu ni vojni nije loše išao.

Obični je trač da je u Srbiju odnio torbu punu neuramljenih Vilerovih goblena, koje je navodno brižljivo sakupljao. Rekoh, to je samo obični trač i podsjeća me na priču kako sam ja bio na nekom TV spotu, u vrijeme dok sam bio u Sarajevu.

Neko je vjerovatno krao goblene i preprodavao ih, ali ne želim da povjerujem da je to radio čovjek (čije ime nisam pomenuo) i koji je za vrijeme svog komandovanja četom, od „šuplje“ ilidžanske linije – napravio gotovo bastion.

Lično je naredio i lično kopao rovove, pravio utvrde i bio komandir kakvog bi poželjela svaka vojska.

Kada je komandu četom preuzeo jedan Ilidžanac, smiren i povučen, čini mi se bivši trgovac, došlo je mojih pet minuta.

Saopšteno mi je da ću dozvolu za putovanje dobiti za dvadesetak dana.

Dozvola

U tih dvadesetak dana, pojačao sam razgovore sa Slavicom i još upornije pokušavao da osvojim čeljade koje mi se dopadalo.

Međutim, redovno me ostavljala na „leru“ i preostalo mi je samo da se pitam koje „svjetlo“ će da upali poslije žutog: crveno ili zeleno?

Niti sam dobio energično „ne,“ niti sam čuo „da.“ I priznajem da me to pomalo razdraživalo.

Komandir je pretpostavio da možda i neću da se vratim iz Modriče do koje se dolazilo zaobilaznim putevima preko Pala, Romanije, Zvornika, Bijeljine, Brčkog i Šamca.

Izdavanje odobrenja za putovanje razvuklo se sve do 2. decembra 1994. godine.

Nekoliko dana pred odlazak, u prisustvu Slavice, jedan od ilidžanskih radio-amatera zamolio me je da posjetim njegovu koleginicu u Modriči, takođe radio-amaterku i da joj ponesem čokoladu.

Izdiktirao mi je njeno ime i prezime, broj telefona ali i oznaku (kombinaciju slova i brojeva) koju koriste samo oni, radio-amateri.

I da, zamolio me je da preko nje pošaljem poruku o tome da li ću se vratiti na Ilidžu, šifrovanu, naravno.

Sretan što ću upoznati nekog novog, u novom gradu u koji sam naumio, ponesem tu ceduljicu i drugog decembra krenem na dugo iščekivani put. Dozvola je važila od 2. do 8. decembra 1994. godine.

Poslije toliko vremena, napokon sam doživio da vidim roditelje i ostalu rodbinu. Obradovali su se do beskraja, bilo je i suza, zagrljaja i puno, puno emocija.

Tada sam saznao za detalje o smrti mojih prijatelja i rodbine. Jedna tetka je ubijena na kućnom pragu svoje kuće, jedan stariji stric nije uspio da se izvuče iz napadnutog sela. Nekoliko rođaka je izginulo te 1992. godine u selu Želeće kod Žepča.

Dvojica mojih drugova su ubijeni u dvorištu kuće i mnogi su ekshumirani tek nekoliko godina poslije rata.

Svi oni imaju ime i prezime i za mene nisu obične statističke cifre.

Ubijeni su dok su predavali oružje jednoj jedinici Hrvatskog vijeća obrane, a povod za bitku je navodno bio kada je neki od uplašanih stanovnika sela počeo da puca po vojnicima HVO-a. Jednog je ubio, a onda su ostali krenuli u osvetu.

Većina kuća je popaljena. Većina stanovnika je uspjela preko brda da se izvuče i stigne u Vozuću kod Zavidovića koju je kontrolisala VRS.

Ubijen je čak i Veljko Blagojević, jedan od bivših zatvorenika nacističkih logora u II Svjetskom ratu. Iako je bio u dubokoj starosti, nepokretan i u invalidskim kolicima, stradao je u ratu kojem se nije nadao.

Sve to se dešavalo u oktobru 1992. godine, a samo godinu dana kasnije HVO iz Žepča je bio u prijateljskoj koaliciji sa VRS, pa su čak i srpski tenkovi upućeni na žepačko ratište.

To je samo jedna od mnogobrojnih ironija ratnih dešavanja. Vojnike HVO-a kasnije su liječili srpski ljekari, a vojnici VRS iz Doboja su odlazili na ratište u Žepče.

Kako bilo, sa dozvolom u džepu, stigao sam u novo odredište.

Dok se autobus uspinjao uz Trebević, nakon „uvodne priče“, pitam djevojku koja je sjedila do mene: „Šta misliš da se ovaj autobus prevrne?“

Bio je to nezgrapnan pokušaj udvaranja, šta li.

Ona se okrene, pogleda me hladno i iz „naftalina“ izvuče narodnu poslovicu koju do tada nisam čuo:

- „Ni u gori, o zlu ne govori“ – nakon čega sam zanijemio.

Priča o mom selu

Selo čudnog imena: Želeće, mjesto je moga djetinjstva. Geografski i teritorijalno, pripada malenoj opštini Žepče. Rijeka Bosna krivuda pored sela koje je izniklo na njenoj desnoj obali.

Dva željeznička i jedan most na magistralnom putu Šamac – Sarajevo izgrađeni su upravo u Želeći, na rijeci Bosni.

Politička i ratna dešavanja imala su itekakvog odraza a vrijeme euforije i „nacionalnog osvješćavanja“ nije mimoišlo ni moje zemljake, kao što nije zaobišlo ni komšije.

U oktobru ili posljednjih dana septembra 1992, godine jedan od tri mosta je porušen u snažnoj detonaciji koja je odjeknula.

Nisam bio na licu mjesta i nisam kompetentan da kazujem ko je to uradio ali čini mi se da niko nije demantovao da je to poteklo upravo od ljudi iz moga sela.

Dakle, sa velikom vjerovatnoćom može se reći da su Srbi porušili most i tačno je da je ekipa Hrvatskog vijeća obrane došla na lice mjesta da provjeri o čemu se radi.

Tačno je i to da prvi pucanj nisu ispalili Hrvati i da su prve žrtve bili upravo oni.

Nedužni mladići hrvatske nacionalnosti poginuli su od ispaljenih metaka, i može se reći da je to bilo iz zasjede. To je surova istina i nemam nikakvog razloga da je krijem.

Ne usuđujem se da pričam o patnji i bolu koje su proživjele majke ubijenih hrvatskih mladića. Njihovo stradanje je užasno i nema tog ideološkog ili vojničkog cilja koji može opravdati smrt nedužnog regruta.

Tačno je i to da je osveta bila strašna i ubojita, jer su u selu meta napada postali nemoćni starci, djeca i oni koji nikada nisu nosili pušku, poput starijih žena koje su ubijene.

Poslije tog snažnog udara i spaljivanja sela, neki su zarobljeni i kasnije su razmijenjeni kao ratni zarobljenici.

Još jedna od ironije rata je i ta da su nakon stradanja, Srbi koji su bježali iz sela prešli teritoriju koju su kontrolisali vojnici HVO-a i ovi su ih pustili da neometano izađu.

Na jednoj strani u jednom danu vodio se strašan rat, praćen krvlju i vriscima da bi se nakon nekog vremena sve stišalo, poput iznenadne oluje.

Neosporna je činjenica da su Srbi i Hrvati godinu dana kasnije bili vojni saveznici ali se o tome nerado priča.

U ovoj priči o mom selu htio sam da pokažem besmisao ratovanja, jer se danas u Želeću naseljavaju Muslimani-Bošnjaci koji žive sa desetak porodica srpske nacionalnosti, koji su se nakon rata vratili.

Tek prije nekoliko godina, majka mob školskog druga Novice Blagojevića izgubila je i posljednju nadu da će ponovo vidjeti sina.

Još niko joj nije ispričao da je njegovo tijelo razmijenjeno bez glave i da je stradao u prvim danima rata, u glupom okršaju koji nije bio isplaniran.

Novica je volio fudbal, automobile, muziku, druženja. Smio bih se usuditi reći da je najviše prijatelja imao među Hrvatima.

U tom ludom vremenu poneko je možda mogao i pronaći razloge za vojne „poduhvate“ tipa poruši i osvoji. U ovom vremenu nema opravdanja optuživati cijelu naciju, grad ili selo za zlodjela koja su počinjena u ratnom sukobu.

Ovo sam ispričao istine radi ali se odmah vraćam sa nastavkom priče o mom odlasku sa Ilidže, putovanju koje me odvelo u nezapamćenu avanturu, kakva se više neće ponoviti.

I ni sam ne znam da li da se radujem ili da tugujem zbog onog što me snašlo? A počelo je ovako...

Dio II

Radio-amaterka

Dakako da sam bio zadovoljan kada sam stigao u Modriču. Bio sam na odmoru, dozvola za kretanje bila je u džepu i prvi put od početka rata kao da sam odahnuo.

Rat se i ovdje primjećivao, ali u poređenju sa strahotama koje sam doživio, to mi je ličilo na pristojan godišnji odmor. Susreo sam mnogo poznanika, bivših prijatelja i rođaka, i sa svima, makar nakratko, popričao.

Odlučio sam da potražim radio-amaterku, koju ćemo zvati Zorica. Čim sam je nazvao, obradovala se pozivu i isto večer me je pozvala u goste u Klub radio-amatera. Kupio sam čokoladu, ispunivši tako obećanje koje sam dao njenom kolegi na Ilidži, i krenuo na sastanak.

Da vjerujem u teorije zavjere, pomislio bih da mi je klopka bila namještena od samog polaska sa Ilidže, ali – nije. Radio-amaterka je bila moja generacija, mršava djevojka živahnih zelenkastih očiju i izrazito vedrog duha. U glavi je imala čitavu enciklopediju viceva i bilo je nečeg pretjeranog u njenoj sklonosti da ih prepričava.

Isporučim joj čokoladu i ona predloži da me upozna sa svojim prijateljem Muslimanom u Vojski Republike Srpske. E, tu se malo iznenadim, zainteresujem i gotovo nestrljivo odemo u goste. Upoznam mladića, kojem u ovoj priči dodjeljujem ime Mustafa Mustafić, i tako počne zaista veselo cjelovečernje druženje.

Mustafa je bio oženjen, supruga je tek trebalo da se porodi i večer je promicalo uz njihove opaske:

- Ti i Zorica ste jedno za drugo. Baš ste par.

Nisam se nećkao, naravno, i baš te večeri počela je moja ratna ljubavna veza sa Zoricom.

Hm, da me neko sada pita: kako je bilo, rekao bih – lijepo. Daleko od toga da sam bio zaljubljen, daleko od svake pomisli na brak, ali postojala je nekakva čarolija ili sam to samo umislio.

Mustafić je pričao o jugoslovenstvu, o tome kako je završio oficirsku akademiju i svojim ratnim doživljajima. Zorica je žalila za vremenima mira, i na tu priču sam jednostavno „pao.“ I ja sam otvorio dušu i prepričavao svoje doživljaje, pa su sati prolazili nevjerovatnom brzinom.

Nastavili smo i sutradan. Na stolu se našlo i poneko piće, hrane je bilo dovoljno, a ponekad bismo zaigrali i koju partiju remija.

Učlanio sam se u gradsku biblioteku da bih pronašao knjige autora koji su bili na crnim listama i uzeo knjigu „Hitlerovi špijuni“, koju i danas smatram velikim djelom.

Od njih nisam krio ni kada sam u pravom smislu izvršio svojevrsan falsifikat. Kako je u dozvoli hemijskom olovkom pisalo da važi od 2. do 8. decembra, prepravio sam dvojku u osmicu, a ispred druge osmice dodao jedinicu. Sada sam imao odobrenje koje je važilo od 8. do 18. decembra.

Moja djevojka, radio-amaterka razgovarala je i sa svojim kolegom na Ilidži. Zamolio me je da šifrovano odgovorim, pa sam to i učinio. Rekao sam mu slijedeće:

- Prenesi Slavici da od vegetalnog keca zavisi da li će paket biti vraćen.

„Paket“ sam bio ja, drugim riječima, od moje simpatije na Ilidži zavisilo je da li ću se vratiti. Nisam još poslao konačan odgovor i Slavica je to odlično shvatala. Očekivao sam da se moja simpatija koja je ostala nedorečena sama javi, a možda je to samo bio izgovor da produžim odmor bez ratovanja.

Sate sam provodio pored radio-amaterke koja je vješto baratala uređajem i sve ostvarene veze evidentirala u debelu svesku. Nesretni i izmučeni ljudi dolazili su da porazgovaraju sa rodbinom koja je ostala na suprotnim stranama i uvijek su donosili poklone, a ponekad i novac.

Svejedno, nastavio sam druženje sa Zoricom, uglavnom kod Mustafe Mustafića, i imao priliku da upoznam i njene roditelje. Nemam nikakve proročanske sposobnosti, ali postojalo je nešto u toj djevojci ili u vezi s njom što je u meni izazivalo oprez, ne baš veliki, ali ipak oprez. Da li je to bila gomila naučenih viceva, frizura koja je bila nesrazmjerna veličini glave (ups), pretjerana ljubaznost ili nešto sasvim deseto, ni sam ne znam.

Dani su prebrzo prolazili i došlo je vrijeme da ponovo prepravljam datume na dozvoli. Nisam mislio da varam državu, niti sam imao grižu savjesti. Činilo mi se da sam pozajmio rukopis nekog vojnog činovnika kome i nije važno koliko dugo će potrajati moj odmor. Još sam vjerovao da je taj odmor zaslužen.

Ubrzo je prva osmica sa dozvole laganim potezima dobila novog keca, a kec ispred druge osmice postao je dvojka. Stari dokument se dobro držao. Sada je njegov rok važenja znatno pomjeren. Važio je od 18. do 28. decembra 1994. godine.

Kontrole su bile česte, čak i na ulici. Jednom me kontrolisao policajac sa vojničkim šljemom na glavi. Padala je dosadna kiša. Pokažem mu dozvolu, ali je namjerno poturim na kišu ne bi li se i brojke malo nakvasile i tako postale manje „sumnjive.“ Nisam bio sumnjiv jer je dokument uspješno prolazio sve kontrole.

Putovanja

Datumi na dozvoli, kao što rekoh, bili su profesionalno prepravljani. Jednom sam otputovao u Banja Luku i Kotor Varoš, kod prijatelja koji su se u tim gradovima naselili za vrijeme rata i nikakve sumnjičavosti u valjanost dokumenta nije bilo.

Putovao sam vozom, putničkim lokalnim vozom i atmosfera sa tih putovanja, ostala mi je u trajnom sjećanju.

Čini se da je lokal (tako su u mom kraju zvali putnički voz koji stoji na svim stanicama) bio prepun vojske, vojnici kao da su bili jedini putnici. Kondukter je bio poput dekora, i ne sjećam se da je od nekoga tražio voznu kartu. Putnici su bili glasni i miris jeftinog alkohola se osjećao u vazduhu.

Ipak, bilo je lijepo osjetiti „dah“ željeznice, čuti klaparanje točkova, jednostavno putovati.

Kupei su bili prepuni, zveckalo je oružje koje se, gle čuda, nekako uklapalo u ambijent drvenih sjedišta željeznice, izrađenih u kaobujskom stilu.

Bio sam u uniformi, sa amblemom Ilidžanske brigade na rukavu i poneko je zapitkivao o sarajevskom ratištu.

Dakako, pričalo se samo o ratu, bitkama, ranjenim, poginulim, pomalo i o politici.

U to vrijeme, Kotor Varoš, maleni gradić kod Banja Luke, bio pod opsadom. Kako su se primicali novogodišnji praznici 1994/95.g., stigli su i gastarbajteri, ljudi koji su radili u inostranstvu.

Oduzimani su im pasoši i tek nakon što bi platili ratne opštinske takse, dokumenti su im vraćani.

Kafane su radile, lokalni radio je emitovao turbo-folk pomiješan sa pjesmama rodoljubivog sadržaja.

Krajišnici su odlazili i dolazili sa fronta, sve je bilo u znaku krvavog rata koji je bijesnio.

Ipak, Bijeljina je bila nešto drugo. Na prvom proputovanju kroz Bijeljinu, osjećalo se da taj grad nije poput ostalih. Stanovnici su bili mnogo raspoloženiji, pričljiviji a većina trgovina, kao mi se činilo, bila je krcata raznovrsnom robom.

Nisam mogao da se načudim, koliko hrane sam vidio jedne obične večere, na stolu mog prijatelja koji je iz Zenice došao u Semberiju. Trpeza je bila prepuna, automobili su vozili kroz grad, u kafićima se zabavljala omladina.

Nije ni čudo jer kroz Bijeljину se putovalo za Srbiju, za vrijeme rata je postala raskrsnica puteva i saobraćajni čvor.

Kod „duda,“ jedne raskrsnice u gradu, bilo je mnogo stopera. Drvo je uistinu podsjećalo na dudovo stablo i bilo je mjesto odakle se polazilo za razne pravce....

Hapšenje

Iznenada, dogodilo se nešto što ni najmanje nisam očekivao. Bio je 27. decembar 1994.g.

Sa mojom radio-amaterkom bio sam u Radio-klubu i ona je to veče imala mnogo posla. Imala je zakazane razgovore sa radio-amaterima u Federaciji BiH i sve ih je profesionalno obavila. Uglavnom je prenosila pozdrave, informacije kratke sadržine, zapisivala poruke... Bio je to human posao. Naravno, i ostali članovi Radio-kluba su svakodnevno bili na zadatku, jer je bilo mnogo onih koji su pokušali stupiti u kontakt ili samo provjeriti da je neko živ.

I radio-amateri s druge strane „veze“ imali su pitanja i na neka je odmah odgovarala. Bilo je očito da poznaje grad i ljude.

To veče radila je posljednju smjenu i poslije završetka imala je obavezu da isključi radio-uređaj.

Aparat je imao velike štapolike antene koje su bile smještene na jednoj zgradi, a sam uređaj me podsjećao na one kakve su koristili u partizanskim ratnim filmovima. Kazaljke su pokazivale nekakve parametre o jačini signala, frekvenciji i tome slično. Sa zvučnika su povremeno dolazili i zvuci Morzeove azbuke, miješale su se frekvencije, šuštanja, piskutanja i zvuci koji bi danas bili primamljivi ljubiteljima neobičnih melodija za mobilne telefone.

Sam prostor gdje je klub bio smješten, bio je odlično zaštićen. Sklonište koje je u vrijeme Titove Jugoslavije izgrađeno kao mjesto od potencijalnog atomskog udara, pretvoreno je u amaterski Radio-klub. Štitila su ih teška metalna vrata i čini mi se da je vazduh ulazio kroz posebne otvore.

Isključila je radio-stanicu i ostali smo zagrljeni. Pričali smo o nekakvim besmislicama i bio sam malo opterećen razmišljanjem o tome kako da „produžim“ dozvolu za kretanje čija važnost je isticala za samo jedan dan.

Neko je počeo žestoko i snažno da lupa na vrata. Bila je to Vojna policija. Tražili su mene. Ona je bila uplašena. Tražili su dozvolu i ličnu kartu i naredili mi da sjednem u „golfa 2“ koji je sa upaljenim farovima stajao vani.

Došli su sa dva automobila, dvije patrole vojne policije, naoružani pištoljima i automatskim puškama, sa šljemovima na glavama i bijelim opasačima. U automobilu nisu ništa govorili, niti sam ja postavljao pitanja.

Odvezli su me pred komandu vojne policije i detaljno pretresli. Pažljivo su analizirali đonove cipela, čarape pa čak i donji veš. I najmanju sitnicu iz džepova su pokupili i pod pratnjom dvojice policajaca otpremili me u zatvor.

To veče dobio sam i potvrdu o oduzetim stvarima i shvatio da sam postao zarobljenik.

Ne baš obični zatvorenik, jer su isto veče pretresli i kuću u kojoj su stanovali moji roditelji i zaplijenili sve moje lične stvari. Nije ih bilo mnogo i sve je stalo u kartonsku kutiju, veličine u kakve se danas pakuju printeri.

Potvrda

O oduzetim predmetima od sina rođ. Dd, mm, gggg, u Želećoj, opština Žepče, prilikom njegovog privođenja dana 27.12.1994.g. u Službu xy Bataljona Vojne policije

Testovi

Nije bilo mnogo snijega, ali je bilo izuzetno hladno. Doveden sam u napušteni fabrički hangar koji je pretvoren u zatvorsku ustanovu. Nikakvog natpisa nije bilo na vratima, samo ogromna vrata koja su čuvari zaključavali. Bio je to hangar u pravom smislu riječi i konstrukcijom je bio identičan metalnim hangarima za avione, ili slikovito kazano: podsjećao je oblikom na plastenik u kojem se uzgaja voće ili povrće.

- Nemoj pokušavati da bježiš, jer je sve oko minirano – bile su prve riječi policajca koji me dopratio.

Nisam bio vezan, nisu me poslali u samicu. Dvospratni kreveti bili su poredani cijelom dužinom hangara, tako da je sredina ostala prazna i nepopunjena. Svi su bili u vojnim uniformama, kao i ja. Najlošije obučeni su imali klasičnu uniformu JNA, koja se nije uklapala u tada moderne kombinezone.

Zbog amblema na rukavu, na kojem je pored logotipa brigade (Sveti Đorđe) pisalo Ilidžanska brigada, odmah sam dobio nadimak „Ilidža.“

Danas ni jednog imena mojih zatvorskih drugova ne mogu da se prisjetim, ali znam gotovo sve nadimke: Pištolj, Gusak, Rambo.....

Niko od njih nije bio težak prestupnik, niti se ozbiljno ogriješio o zakone. Uglavnom su bili pritvoreni zbog tuče, dezerterstva ili obračuna sa pretpostavljenim starješinama.

Bilo je mnogo momaka iz Banja Luke, mladića koji su bili na redovnom odsluženju vojske, pa se nisu vratili na vrijeme u jedinicu i sl.

Oni koji su bili najdrskiji završavali su u tzv. Limenci, maloj limenoj kućici bez grijanja, koja je bila neka vrsta kaveza. Kažnjenicima je bilo dozvoljeno da ponesu toplu ćebad i odjeću i oni koji su tamo proveli 24 sata, kažu da je bilo užasno hladno i vrlo deprimirajuće.

Nikada nisam bio kažnjen na taj način ali su me redovno pozivali na ispitivanja. Istražiocima sam morao u detalje ponovo prepričavati svoju ratnu priču i bio sam užasnut saznanjem da je falsifikovana dozvola najmanji prekršaj koji sam učinio.

Vojna i državna bezbjednost naizmjenično su me odvodili na viščasovne provjere, i tople kancelarije ispitivača su me gotovo uspavljivale. Niko me nije udario ni čvokom, ponekad su znali da povise ton, ali to je bila najveća kazna.

Posjeta rodbine ili prijatelja bila je strogo zabranjena. Optužba ni malo bezazalna: špijunaža i agenturni rad. Tražilo se od mene da otkrijem svoju vezu za slanje šifrovanih poruka, pažljivo su preispitali čak i najmanju šalu koju sam izgovorio u društvu.

Paralelno sa mojim ispitivanjem, uzimane su izjave od osoba s kojima sam provodio najviše vremena.

Inspektori su pravili, kako se stručno kaže, službene zabilješke sa osobama s kojima sam imao bilo kakav kontakt.

Uzalud sam objašnjavao da ne poznajem Morzeovu azbuku, da sam šifrovanu poruku na Ilidžu poslao zbog toga što je to od mene tako traženo, da nema osobe za kontakt i da knjigu „Hitlerovi špijuni“ čitam sasvim slučajno.

Moji ispitivači nisu vjerovali u koincidenciju, a moje izjave kod njih su uglavnom izazivale ironične osmijehe.

Dvojica oficira koji su me danima isljeđivali imali su činove majora.

Državna bezbjednost je angažovala čovjeka koga pamtim po smeđem sakou, tamnoj rolka-majici i neobičnoj upornosti da me navede na izjavu koja je bila čista izmišljotina. Čovjek je tvrdio kako sam prije rata, dolazio u selo Moševac kod Maglaja, i bio uključen u aferu koja je svojevremeno potresala bivšu Jugoslaviju. Afera se ticala pljačke opštinskog novca i izgradnje lokalnog vodovoda i jedino što sam o tome znao, bilo je iz novina.

Možda je bio cilj da se provjeri moje reagovanje na „zamka pitanje,“ ali mi je nekako jednostavnije bilo da se priključim na detektor laži.

Uzaludno sam tražio, gotovo molio da me podvrgnu dubokoj hipnozi ili prikopčaju na detektor laži. Moje riječi su bile nevažne.

A, da.... Prvi dan poslije hapšenja odveden sam u regionalnu bolnicu, na psihijatrijsko odjeljenje.

Kod mlade (i vrlo zgodne) ljekarke uradio sam jednostavne testove inteligencije, crtao kuću, drvo i sunce. Izmjerali su visinu, težinu, pritisak i slušali otkucaje srca. Poslije tog pregleda, vojni ispitivač mi je uz osmijeh rekao:

- Sad znamo da nisi lud i nemoj da pokušavaš da glumiš budalu!

Prvi zatvorski dani

Dani su sporo prolazili... Neko od pritvorenika je imao radio, maleni tranzistor sa kojeg je u prostranom hangaru često odzvanjala Brenina pjesma: „oženjen muškarac za ženu je mamac, al' njega preskoči ne grizi taj mamac...“

Prošla je i novogodišnja noć 1994/95.g., u tami, hladnoći i neizvjesnosti. Malo ko se radovao. Međusobno smo razmijenili i novogodišnje čestitke, a mislim da je upravnik zatvora malo „zažmirio“ tako da je nekoliko litara alkohola prošvercovano u prostoriju.

Dvadeset pet dana sam proveo u hangaru, bez ikakvog plana, ambicije ili želje. Osluškivao sam radio-vijesti o vojnim dešavanjima na frontu i one su bile vrlo oskudne. Niko mi nije došao u posjetu i pitao sam se da li porodica uopšte zna gdje se nalazim.

Bezbjednjaci koji su me ispitivali, saopštili su mi da porodica zna gdje sam i potvrdili da su sve moje lične stvari kod njih.

Zanimala ih je hronologija moje ratne priče i nisam stekao utisak da su mi povjerovali.

Interesovali su se za svaki detalj, razgovore koje sam imao u tom gradu, finasijsku situaciju, politička viđenja.

Pokušavao sam da budem iskren, pošten i razuman. Sve je to izazivalo nevjericu a ponekad i ogorčenje. Oni su i dalje bili ljubazni, prefinjeni i namirisani. Kada sam pokušavao da ih priupitam za njihove namjere, samo su odmahivali rukom i nastavljali sa pitanjima.

- Kome i na koji način si slao obavještajne podatke? – bilo je najčešće pitanje.

Bili su energični u tvrdnji da odlično poznajem radio-telegrafiju i obično raspitivanje za kristale koji su sastavni dio svakog radio-odašiljača, skupo me koštalo.

Pitao sam na jednoj sjedeljci kod Mustafe Mustafića za kristale i to je tačno, ali niti sam znao kako izgledaju, niti gdje se mogu nabaviti.

I raspitivanje o komandantu Operativne grupe protumačeno je na način da sam u ulozi obavještajca radio na prikupljanju podataka.

Čudom nisu mogli da se načude kako sam stupio u kontakt sa radio-amaterkom i odakle baš da ostavim kontakt sa Mustafom Mustafićem, koji je u Federaciji BiH navodno bio ucijenjen na milion njemačkih maraka!

Jednom mi je dozvoljeno da se okupam, u pratnji vojnih policajaca i ta svakodnevna ispitivanja su postala naporna.

Početak januara, bez najave u posjetu je došla delegacija međunarodnog Crvenog krsta. Nisu donijeli nikakve poklone ali ih je zanimalo stanje u pritvorskoj jedinici. Na pitanje da li neko želi da ga Crveni krst evidentira, svi su ćutali. Ćutao sam i ja. Poslije nekoliko minuta provedenih u hangaru, otišli su i mogao sam jedino da se pitam da li sam napravio grešku što se nisam prijavio.

Ostali zatvorenici su relativno brzo odlazili iz hangara. Povremeno smo cijepali drva i rezali ih ručnom pilom. Bile su to scene koje neodoljivo podsjećaju na ambijent hladne Rusije.

I onda su dvojica vojnih policajaca došli po mene. Naoružani automatskim puškama, odveli su me do plave Opel „Askone“ koja je bila spremna za putovanje. Ali ne baš daleko jer poslije nekoliko kilometara shvatio sam da idemo do autobuske stanice i čekamo redovnu liniju za Bijeljinu.

Kartu nisam morao da plaćam, a jedan od policajaca je nosio moje zaplijenjene stvari koje su bile zapakovane u kartonsku ambalažu. Na vrhu kutije, poštanskom špagom bila je uvezana žuta debela koverta na kojoj je krupnim slovima pisalo: Lično Načelniku OBO tom i tom...

Polako sam analizirao policajce koji su bili zaduženi za moje privođenje. I jedan i drugi su imali neuredne nokte, bili su mladi, ništa o meni ih nije zanimalo, nisu željeli niti inicirati bilo kakav razgovor. Stekao sam utisak da su željeli samo profesionalno da završe zadatak koji su dobili, da me predaju Istočno-bosanskom korpusu u Bijeljini i vrate se nazad.

Prvi put i ja sam imao plan. Cilj je bio da u Bijeljini pobjegnem svojim pratiocima i domognem se Srbije. Ipak, ta odluka nije bila čvrsta i od nje me odagnala jedna obična glupost, sitnica koja i nije morala da se dogodi.

21. januara 1995. godine krenuli smo na put prema Bijeljini. Nisam imao vremena ni da se pozdravim sa drugovima iz zatvora. Svima se žurilo, izuzev meni.....

Ključni trenutak

Smio bih da se opkladim da svako ima svoj sretni dan u životu. Sudbina se svakome, obavezno nasmiješi. Ne vjerujem da ću ikada dobiti novac na lutriji, ali taj 21. januar 1995. godine u Bijeljini, zauvijek ću pamtiiti kao poklon, kao iznenadni dar „sa neba,“ fantastičan prizor u kojem je većina kockica neobičnog mozaika bila naklonjena – meni.

Od bjekstva sam odustao kada sam primjetio da me čuvari ne nadziru suviše strogo. Kako je autobus pravio pauzu negdje iza Šamca, primjetio sam da su policajci pili kafu i

neobavezno čavrljali, ostavljajući me samog na sjedištu autobusa. Čak bih rekao da ništa nisu znali o meni, niti ih je to zanimalo.

S druge strane, bio sam svjestan da ne poznajem teritoriju na kojoj se nalazim, bio sam bez novca i bjekstvo bi bilo samo uzaludna avantura koja bi još više zakomplikovala moju situaciju. Optužbe za špijunažu nisu bezazlene ni u miru, a tek u ratu. Što reći?

Poslije nekoliko sati vožnje, stigli smo u Bijeljinu. Odveli su me u neku kasarnu, u prostorije koje su bile na prvom spratu. Policajci su pokucali na vrata jedne kancelarije u kojoj je, za kancelarijskim stolom, sjedio samo jedan čovjek. On ih je uputio u susjednu kancelariju, čak rekao i broj (možda i ime nekog oficira) koji je morao da potpiše kako me Istočno-bosanski korpus preuzima.

Ostao sam sam u toj kancelariji i stajao pred bezimenim čovjekom koji je igrao neobičnu igru, jednu od onih neobičnih slagalica. To je vrsta logičke mozgalice u kojoj igrač pokušava da sastavi, primjera radi veliko latinično slovo „M“ koje je isječeno na pet različitih dijelova. Sama igra je zanimljiva jer zahtijeva poznavanje geometrije, logike i sposobnost uočavanja.

Priznajem da me ta igrice iz „Politikinog zabavnika“ (upravo sa slovom „M“) prilično namučila još u osnovnoj školi, ali čovjek koji je sjedio za stolom, slagao je nešto komplikovanije. Nije me čak ni pogledao. Bio je posvećen slagalici, istinski i predano.

Nije pogledao ni policajce koji su se brzo vratili sa potpisanim nalogom. Kratko im je rekao da su slobodni i nastavio da igra igru.

Nisam ga ometao i čak sam pokušavao da što laganije dišem, kako mu ne bih smetao.

Bio sam siguran da u kancelariji postoji samo njegova igra i da je svaka druga besmislena. Paket sa kovertom na vrhu stajao je ispred mene.

Njegovu igru prekinulo je novo kucanje na vratima. Stigla su još dvojica zatvorenika i pogledi su nam se susreli.

Oni su bili dezerteri, negdje iz okoline Banja Luke i ponovila se procedura kao i u mom slučaju. Ponovo je neko u susjednoj prostoriji potpisao dokument da su pritvorenici preuzeti, a naš prijatelj je i dalje nastavljao da se igra slagalicom....

Poslije nekoliko minuta je ustao i upitao:

- Čije su ovo stvari?

- Moje – odgovorio sam.

- Uzimaj to – rekao je.

Prigrabio sam paket i sa dvojicom mladića izašao u hodnik. Zatim je došao jedan policajac koji nas je otpratio do bijeljinskog zatvora, nekakvog starog mlina, koji je bio u krugu kasarne.....

Stari Mlin

Nisam oklijevao. Koverat sam odmah otvorio i hrpu dokumenata stavio sa unutrašnje strane stomaka. Papiri su bili uredno spojeni i da sam imao koji kilogram više, teško da bih zakopčao rajfešlus na vojnom kombinezonu.

Na putu do starog mlina, ostatak stvari sam bacio u jedan kontejner pored kojeg smo prolazili. Mladići koji su bili u mom društvu, bili su vrlo glasni a policajac neobično tih.

Išao je ispred nas i nije se ni osvrtao.

Šef smjene u starom mlinu, bio je korpulentni brkajlija, izbjeglica iz Tuzle koji je imao neku blagu govornu manu jer pojedine suglasnike je znatno umekšavao i moglo bi se reći da je tepao dok je pričao.

Iza dobroćudnog lika, krila se prgava narav i totalno odsustvo razumijevanja za pritvorenike.

Smješten sam u malu prostoriju, samo sa jednim većim krevetom u kojoj nije bilo mjesta za spavanje, čak nismo mogli da se pružimo ni po patosu. Nije bilo mjesta. Spavali smo čučeci, naslonjeni na zid. Za tu prostoriju bilo nas je previše.

Uglavnom su bili ljudi iz Semberije ili momci iz regije Banja Luka koji su deportovani u zonu odgovornosti Sarajevsko-romanijskog korpusa.

Moj prijatelj iz Bijeljine i njegova supruga, donijeli su mi hranu. Strogi brkajlija nije dozvolio da se unosi u prostoriju ništa od stakla, pa sam teglu punu domaćeg ajvara morao da bacim u smeće. On se cinično cerio i uživao u ulozi zatvorskog čuvara.

Od 21.01.1995 do 14.02.1995. godine ostao sam u starom mlinu i toj malenoj prostoriji. U susjedstvu su bili zatvorenici sa rješenjem i dobro se sjećam jednog Peke, momka obrijane glave i neobično vedrog duha. Poginuo je poslije rata u nekakvoj pucnjavi blizu Bijeljine ali taj čovjek je bio sinonim hrabrosti, odlučnosti i samopouzdanja.

Bez njega, ti dani u bijeljinskom zatvoru, bili bi noćna mora. Znao da je da oraspoloži i zatvorenike i čuvare. Čini mi se da je bio zatvoren zbog fizičkog napada na starješinu ali situacija u kojoj se to dogodilo, i ostale okolnosti – napravili su heroja od njega. Makar smo ga mi u zatvoru tako doživljavali.

Međutim, kada sam letimično pročitao dokumente koji su slučajno završili kod mene, bio sam preneražen, šokiran i zbunjen.....

Dokumenti

Sve je bilo propisno ispečaćeno, potpisano, praćeno telegramima, lijepo složeno i otkucano pisaćom mašinom.

U najkraćem, bio sam optužen za agenturni rad. Nigdje nije pisalo špijunaža već doslovice „agenturni rad.“

Izjava radio-amaterke, kao i izjave ostalih svjedoka bile su vrlo slične i potpisane na dnu svake strane.

Iz nekog, valjda administrativnog i službama znanog razloga, sve izjave su bile u tri primjerka.

Bile su tu i službene zabilješke sa pojedinim drugovima sa kojima sam se vidio, onako u prolazu i razmijenio možda samo nekoliko riječi.

Radio-amaterka me baš okvalifikovala kao izdajnika, provokatora, školovanog obavještajca...

Izjava Mustafe Mustafića (ne navodim pravo ime) bila je gotovo identična njenoj izjavi i on se, kao i radio-amaterka, potudio da me predstavi u najgorem mogućem izdanju.

Jedan kolega, koji je u to vrijeme radio za jedinu novinsku agenciju, bio je slamćica spasa. Sve što je rekao o meni bilo je istinito i doslovno interpretirano.

Za tu slamku nisam mogao da se shvatam, jer je neko iz tadašnje tajne službe napravio samo službenu zabilješku na osnovu jednog razgovora s njim. On vjerovatno nije ni znao da se njegove riječi bilježe. Nikakvu izjavu nije potpisao ali je makar službenik koji je interpretirao njegove riječi, to uradio profesionalno.

Sve ostalo je bilo „za vješala,“ nafilovano konstrukcijama, izjavama u ćijoj osnovi je bila laž. Čista i podmukla laž.

Nije da nisam imao loše mišljenje o ratu i to sam priznao i na ispitivanju. Da mi je sućeno zbog verbalnog delikta, hrabro bih to prihvatio. U pozadini su bile optužbe protiv kojih sam mogao jedino da se borim sopstvenim kazivanjem i ništa više. Nisam mogao pozvati nikog za svjedoka i reći: „Hej, ovaj ćovjek će posvjedoćiti da nisam agent.“

Bio sam šokiran zbog iznesenih optužbi, koje su crno-na bijelo bile u mom narućju.

Sva ona ljubakanja sa radio-amaterkom su odjednom postala laž, imitacija ljubavi i razumijevanja. Sva druženja i razgovori bili su zapravo klopka i ona je samo odraćivala posao obićnog doušnika tajne službe.

Da, da, doušnika – vjerujem da se to i danas tako naziva. Možda je poslije cjelovećernjeg druženja zapisivala naše razgovore i odmah požurivala da ih dojavi operativcu koji je bio zadužen za njen nadzor.

Slično je radio i Mustafa Mustafić, a možda su bili zaduženi i za uzajmno praćenje, ko će im znati.

Kasnije sam saznao da nisam bio jedina žrtva radio-amaterke. I nikako mi nije jasno, kako sam prevideo mogućnost da je tajna služba drži na oku, zbog same prirode posla koji je obavljala. Bio je rat, ona je imala radio-vezu sa svijetom, sa neprijateljem i čista logika upućuje da je bila, u najmanju ruku – pod prismotrom.

Tako, jedne prilike u radio-klub je došao bivši lovac, izbjeglica iz jednog susjednog mjesta. Donio je samo kratku poruku u kojoj je pisalo: „Pusti kera s lanca.“ Zamolio je „moju“ radio-amaterku da poruku proslijedi njegovom poznaniku, Muslimanu koji je živio u njegovom susjedstvu. Čak je donio i njegov broj telefona.

Poruka nikada nije stigla na odredište a nesretni čovjek je više od dva mjeseca proveo u zatvoru, objašnjavajući zbog čega i kome šalje poruku.

Tajna služba je njegove riječi protumačila kao znak za početak ofanzive i našao se u golemim nevoljama.

U stvari, kako je bio mobilisan na borbenu liniju koja se nalazila u blizini njegove kuće, svakodnevno je čuo zavijanje sopstvenog psa. Ponadao se da je dovoljno da ga komšija pusti s lanca ali nije ni slutio da poruke u ratu dobijaju sasvim novu dimenziju.

I dalje sam bio zatvoren u bijeljinskom zatvoru, sa teškim optužbama koje sam pažljivo krio i od ostalih zatvorenika. Nisam nikome vjerovao, i gotovo sam postao sumnjičav prema običnim ljudima. Sada sam zavjeru vidio u svakome i čak posumnjao da je sve dio dobro smišljene igre. Ali, nije bilo tako....

Tako, jedne prilike u radio-klub je došao bivši lovac, izbjeglica iz jednog susjednog mjesta. Donio je samo kratku poruku u kojoj je pisalo: „Pusti kera s lanca.“ Zamolio je „moju“ radio-amaterku da poruku proslijedi njegovom poznaniku, Muslimanu koji je živio u njegovom susjedstvu. Čak je donio i njegov broj telefona.

Poruka nikada nije stigla na odredište a nesretni čovjek je više od dva mjeseca proveo u zatvoru, objašnjavajući zbog čega i kome šalje poruku.

Tajna služba je njegove riječi protumačila kao znak za početak ofanzive i našao se u golemim nevoljama.

U stvari, kako je bio mobilisan na borbenu liniju koja se nalazila u blizini njegove kuće, svakodnevno je čuo zavijanje sopstvenog psa. Ponadao se da je dovoljno da ga komšija pusti s lanca ali nije ni slutio da poruke u ratu dobijaju sasvim novu dimenziju.

nije bilo tako....

Odlazak iz Bijeljine

Bijeljinski vojni zatvor bio je „pun kao šibica.“ Bilo je i mladih vojnika, koji su služili vojni rok te godine. Njihovi doživljaji ostavili su poseban utisak na mene. Ratna generacija regruta je zakletvu polagala pod ratnom zastavom i njihovi životi su puni psiholoških previranja, patnje, očaja, patriotizma, ushićenja, tuge i ponekad radosti.

Njihova domišljatost ravna je genijalnosti i svako od njih skriva veliku priču dostojnu romana. Trojica njih su bili u mom društvu, pričali smo i domunđavali se.

Jedan od njih, iz vojske je pobjegao u bunkeru domaćeg autobusnog prevoznika. Sakrio se u gepek i stotinama kilometara do kuće, udisao prašinu. Uhapsili su ga nakon par mjeseci i eto – bio je pritvoren u bijeljinskom zatvoru, na povratku za jedinicu koju je „samovoljno napustio.“

Ja sam povremeno otvrao dokumente koji su me optuživali i sve češće pomišljao kako sam podvrgnut specijalnoj provjeri.

Iako nisam sklon vjerovanju u zavjere, tajna društva i Templare – nametao se zaključak da tek tako, povjerljive informacije o obavještajnom radu nisu mogle da završe kod mene neplanirano.

- Neko je osmislio plan da mi uvali dokumenta i sada se prati moja reakcija – bilo je najčešće razmišljanje.

Ipak, kako je vrijeme odmicalo, tu teoriju sam odbacio. Niti je bilo posebne provjere, niti posebnog praćenja, sve izglednije je bilo da sam zaboravljen.

Shvatio sam to i po posjetama mojih prijatelja iz Bijeljine koji su došli da me obiđu. Čak je jedan inspektor koji je izbjegao iz Zenice, bio ljubazan da me pozove u njegovu kancelariju dok su mi dolazili u posjetu.

Neko će možda pomisliti da situacija i nije bila teška i komplikovana i da nepotrebno preuveličavam situaciju u kojoj sam se našao.

Međutim, samo ime koje je bilo ispisano na adresi velike koverta u koju su upakovani dokumenti sa izjavama, i danas bi se doimalo vrlo jako. Nisam bio poslat bezimenom inspektoru kome je do istine, već načelniku obavještajno-bezbjedonosne službe – lično.

Jednom sam išao na rad sa ostalim zatvorenicima. Pretovarali smo nekakvu zimnicu i to je bila prilika da pogledam u nebo. Pogled u nebesa me prilično osvježavao, iako nikakav poklon nisam očekivao „odozgo.“

Bio sam u rukama malih bogova rata, očito zaboravljen, umoran i rezigniran. Bježeći od sarajevske ratne neizvjesnosti, upao sam u drugu – takođe neizvjesnu, i takođe ratnu.

Neizvjesnost nije prekinuta ni onog momenta kada su jednog prijepodneva došli da me vode.

Kada su prozvali moje ime, i rekli: - „Ideš sa nama,“ znao sam da se ništa važno nije desilo.

Jednostavno sam predosjećao da im nisam važan, da samo odrađuju još jedno privođenje i gotovo mi je laknulo.

Dok sam odlazio iz bijeljinskog zatvora, upamtio sam sliku Peke koga sam pominjao.

S dvije ruke se držao za zatvorske šipke, prisionio lice uz njih i samo se smješkao. Za trenutak sam pomislio kako zna cijelu istinu o meni. Ništa nije govorio, a ja sam ih sve pozdravio podizanjem ruke. Možda sam neke od tih zatvorskih drugova iz Bijeljine kasnije i sretao, ali se nikada nismo prepoznali.

Ponovo putovanje autobusom, preko Han Pijeska i Romanije – za Sarajevo. I brzo sam shvatio da ponovo idem u zatvor....

Opet prema Sarajevu

I putovao sam prema zatvoru... Nekakva nelagoda me obuzela čim je autobus krenuo prema Sarajevu. Vojni policajci koji su bili zaduženi za moje sprovođenje nisu bili raspoloženi za razgovor.

Ne znam zbog čega, jedan od njih je izašao u Han Pijesku i požurio prema kasarni. Vozač je strpljivo čekao. Zbog njegovog odlaska u komandu, kasnili smo oko pola sata. Bilo je snijega.

U vožnji sam osjećao dah civilizacije. Daleko je to bilo od opuštenog putovanja i ko zna kakva je bila struktura putnika. Sada, dok ovo pišem, prisjećam se da sam poslije danonoćnih zatvorskih dana bio sretan što putujem.

I prilično uznemiren.

Svejedno, što ta nadrealistička slika putnika, vojske, vozila i svega ostalog, izaziva bunt, vuče na rat – meni je nametala osjećaj slobode. Dok su policajci razgovarali, i dok nisu obraćali pažnju na mene, činilo mi se da sam slobodan, zamišljao sam da putujem na ekskurziju.

Zvuk motora, uspavljivao je i podsjećao na školska, ekskurzijska putovanja. Pepeljare su bile izlijepljene izvakanim žvakaćim gumama.

Uznemirenost se rađala zbog činjenice da sam dokumentaciju o sopstvenom saslušanju ukrao. Ona je i dalje bila kod mene. Bio sam spreman da se iz kasarne u Han Pijesku pojavi oficir koji će postavljati pitanja o tome kako sam uzeo dokumente.

Ipak, putovanje smo nastavili, preko Romanije, Pala i Trbevića, spustili smo se u Lukavicu, današnje Istočno Sarajevo.

Odveli su me u kasarnu „Slobodan Princip Seljo,“ i smjestili u prostoriju u kojoj sam već bio. Prepoznao sam Nenada, koji je uhapšen na sarajevskom aerodromu. Radio je kao humanitarac, a živio u Sarajevu. I on je prepoznao mene. Možda je tu bio još jedan zatvorenik, ali njegovog imena ne mogu da se sjetim.

Prostorija u kojoj smo bili smješteni, sa krevetima na sprat, bila je mala. Nekada je vjerovatno služila kao magacin. Nije bilo toaleta, čiste posteljine. U ćošku je bila metalna kanta, koja je služila kao zamjena za WC šolju. Svako jutro smo je iznosili vani. Smrad je bio snažan i nepodnošljiv.

Kanta je bila blizu ulaznih vrata, baš do mog kreveta. U prostoriji je bilo osam kreveta.

Sa Nenadom sam pričao. On nije odustajao od namjere da se vrati u Sarajevo koje nije bilo pod kontrolom VRS. Tamo je imao, koliko se sjećam, sestru i majku. Nikada više se nismo sreli.

Niko me nije ništa pitao, nikakvog saslušanja, i već drugi dan sam osjetio da se razboljevam. Temperatura je porasla, imao sam jak kašalj. Bila je to gripa, šta li.

Kada me čuvar vidio, pozvao je policajca koji me otpratio u zatvorski stacionar. Dobio sam nekakve injekcije, tablete i bolnički krevet. Kroz prozor sam gledao oficire koji su dolazili, policajce koji su prolazili.

Zaista se ne sjećam koliko dana sam proveo u stacionaru. To mi je izbrisano iz memorije. Ponovo su me vratili u onu prostoriju punu smrada. Nenada više nije bilo tamo. Otišao je u Sarajevo, poslije dugo vremena nekako je izdejstvovao da uđe u grupu za razmjenu zatvorenika.

I dalje sam čamio u zatvoru i bio svjestan da se nešto mora dogoditi....

Izlazak iz zatvora.....

Tek što sam prizdravio, vraćen sam u zatvor. Namjerno kažem „vraćen“ jer policajac je bio u mojoj pratnji i na putu od bolničke sobe do zatvora. To i nije previše duga relacija. Prešli smo je pješice za nekoliko minuta. Stacionar je bio blizu ulaza u kasarnu, a zatvor na drugom kraju.

Neko, meni nepoznat donio je zaključak da sam zdrav, i ponovo sam bio iza rešetaka.

„Neko“ je trebao donijeti odluku i o mom statusu koji je bio „ni na nebu, ni na zemlji.“

Bio sam zatvoren već mjesecima, dokumentacija koju sam ukrao i dalje je bila kod mene.

Kasnije, često ću razmišljajući o tom sretnom trenutku kada je policajac bio zanesen igrom „mozgalicom“ koja mi je možda spasila i život. Bolje je biti i zaboravljen u zatvoru, biti bez pravog razloga, nego imati istražioce za vratom.

Dani su mi uistinu sporo prolazili. Bio sam u kavezu, bez optužnice, bez ikakvog smisla.

I jednog prijepodneva je došao potporučnik koji je bio direktno podređen načelniku bezbjednosti kompletnog korpusa. Ime i prezime tog načelnika bilo je ispisano na onoj koverti, koja je napisana u gradu gdje su me uhapsili.

Tek prije nekoliko godina podigla se velika galama oko tog čovjeka (načelnika) i njegove uloge u jednoj priči koja nije za ovu temu, niti me se direktno tiče.

Tada sam prvi put, u novinama, vidio facu čovjeka kome sam bio poslat.

Potporučnik je naredio da me izvedu iz zatvorske prostorije.

- Zbog čega si ti u zatvoru – pitao je.

- Istekla mi dozvola 18 dana – odgovorio sam.

- Pa, ti više vremena provede u zatvoru, nego u našoj vojsci – odbrusio je on.

Samo sam slegnuo ramenima.

Otišao sam s njim do njegove kancelarije i on je ne žureći napisao rješenje da se vratim u jedinicu. Vrtio je glavom dok je pisao datume evidentirajući koliko vremena sam provodio u zatvorima.

Na dnu dokumenta bio je njegov potpis i crveni pečat. I sada čuvam taj dokument.

Bio sam slobodan koliko čovjek u ratu može biti slobodan.

Ponovo sam došao u jedinicu, u koju se rijetko ko vraćao. Ponovo ista dežurstva, noćne smjene i zapanjenost na licima onih koji su vidjeli da sam se vratio.

Čak je i stara dozvola sa falsifikovanim datumom bila kod mene. Razmišljao sam da u decembru samo 1994 prepravim na 1995 i ponovo ću imati dozvolu za putovanje.

Situacija na frontu se komplikovala. Bilo je sve više izbjegličkih kolona, mnogo žrtava na svim stranama.

Strahovao sam da me ne „provale“ i rado sam prihvatio naredbu da me upute u jednoj grupi na teren, u brda iznad Srednjeg.

Nišićka visoravan je jedno od onih mjesta koje imaju osebnju prirodu, lijep krajolik na kojem su krivudavom linijom nicali bunkerji.

Uf... Kakvu sam sreću imao što sam otišao u toj grupi.... Čućete i zašto.

Teren

Poslije izlaska iz zatvora, odlazak na teren mi je baš dobro došao. Uživao sam u pogledu na nebo, drveće je dobro ozelenilo i skoro mi je nevjerojatno izgledalo da u rukama držim pušku. U dokonim trenucima, na straži, igrao sam se kočnicom puške i bezbroj puta prebacivao mehanizam iz zakočenog položaja na „pojedinačnu paljbu,“ pa onda na „rafalno“ i tako naizmjenično.

Odlazak na teren bio je pravo zlo za svakog vojnika. Posjedali bi u vojne kamione, i dok bi zauzeli mjesta na drvenim klupama, puške smo obično držali između nogu, oslonjene na prilično pune „transportne vreće“ ili ruksake.

Komandir čete je ispraćao grupu i ni sam ne znam zbog čega je odlazak na teren bio toliko omrzruta kategorija.

Putovali smo po nekoliko sati do odredišta, a posljednju dionicu je valjalo prepješačiti, dva do tri kilometra - koliko se sjećam.

Teren je u stvari bio samo zamjena rovova, na udaljenim linijama fronta nije bilo civilizacije, a svaka grupa je nešto dograđivala, nešto slično današnjem Travianu.

Međutim, ulog u ratnoj igri je mnogo ozbiljniji i tu „ozbiljnost situacije“ nisu svi doživljavali na isti način.

Dok se na unutrašnjem prstenu sarajevskog ratišta znalo skoro za svaki centimetar zemljišta, vanjski prsten je bio mnogo veća teritorija sa drugim pravilima i običajima. Kad kažem „znalo,“ mislim na tzv. uglove preglednosti, minska polja, refleksiju svjetlosti, zvukove, svjetlost, običaje protivnika i druge vrste promjena.

Na terenu je bilo mnogo drugačije. I u pozadini i ispred linije razgraničenja, bila je samo nedođija, priroda i žbunje.

Zauvijek mi je ostala u sjećanju „bajta“ u kojoj sam spavao tih terenskih dana. Šupa sklepana od bukovih grana, prekrivena najlonom, granjem i zemljom. Od nje se utabanom stazom odlazilo na proplanak gdje je danonoćno neko dežurao.

Vodu smo donosili u kanisterima, a hranu u manjerkama JNA. Riže sam se baš nagutao tih terenskih dana.

U jednoj bajti (nije bilo iskopanog skloništa) živjeli smo i stražarili, nas osmorica.

Predviđeno je da se puca samo u situacijama ako dođe do napada.

Toliko sam bio nesavjestan i opušten, da sam bio kažnjen prekorednom smjenom.

Evo skena naređenja i sasvim slučajno sam prvi na spisku.

Ni jedan metak nije ispaljen, ništa nepredviđeno se nije dogodilo. Četrnaest dana smo ostali u šumi, bez mogućnosti da se čestito i umijemo, a kamo li okupamo.

Kazna uopšte nije vaspitno djelovala, pa sam i ostatak smjene proveo kao da sam na izletu. Na ruku mi je išlo i to što Slaviša koji je bio u mojoj smjeni, nije bio ništa bolji. I on je dezertirao iz Sarajeva. Poznavali smo se još sa Alipašinog i 102. motorizovane brigade.

Linija fronta je krivudala na brdovitom terenu. Tek poslije naseg odlaska, slijedeca smjena je upala u velike nevolje i na tom mjestu vrilo je kao u kotlu. Bilo je mrtvih i ranjenih.

Čak i na teren sam nosio dokumente koji su me kompromitovali i odlučio sam da nešto uradim. Poslije povratka sa terena, odlučio sam da povučem neke poteze. Nije bilo smisla da vise cekam. Mogao sam ponovo biti uhapšen, a u zatvor mi se nije ponovo išlo. Odlučio sam da se nekako rehabilitujem. Kako, pojma nisam imao.

Povratak sa terena i rehabilitacija

Možda sam poneki datum nenamjerno „pomjerio“ jer dnevnik nisam vodio.

NATO snage (avijacija) su 1995. godine bombardovali srpske položaje oko Sarajeva. Početak vazdušnih udara dočekaoh sam u planini, na Polomu. Kamioni su u povratku zaobilazili porušene mostove i prosto je nevjerovatno kako se ama baš ni jednog detalja iz perioda NATO udara ne sjećam. Kao da se nije ni dogodilo.

E sada, neposredno prije povratka sa terena, dogodio se jedan manji incident koji je izazvao pijani vojnik, čije ime za ovu priču nije bitno.

Spustili smo se do mjesta odakle su nas prevozili vojni kamioni. Jedna 110-ka je čekala, i među zadnjima sam ušao u kamion.

Preko puta mene je sjedio vojnik B. na kojem se vidjelo da je prilično pijan. Bio je preglasan, gestikulisao je i pjevao. Igrao se sa bombama i niko nije očekivao da će jednu baciti.

Više se ne sjećam da li je bomba bila crna ili zelena i kako ga niko nije spriječio u naumu da je aktivira. Jednostavno je izvukao osigurač i lagano je bacio iz kamiona. Otkotrljala se ispod puta (bilo je strmo) i eksplodirala. Jedna kuglica je probila ceradu na vojnom kamionu i pogodila najstarijeg čovjeka koji je sjedio u „najdubljem“ dijelu 110-ke. Samo se uhvatio rukom za vrat i vrisnuo. Rekao je nešto u stilu: „Eto, j..... pogodi me.“

Naravno, ostali su odmah razoružali pijanog bombaša i on se iznenada smirio. Mislim da je rana bila površinska i da čovjek nije imao posljedica.

Kod mene su i dalje bili dokumenti sa izjavama mojih „prijatelja“ koji su stavili svoje potpise da sam špijun na tajnom zadatku, službene zabilješke državne bezbjednosti, telegrami.

Sve je ličilo na šalu. Vraćao sam se na teritoriju gdje su me proglasili špijunom i nosio pisani materijal koji je bio optužnica protiv mene. U nekim momentima, gore na brdovitom Polomu, dolazio sam u iskušenje da se ponovo vratim u Sarajevo i svima pokažem materijale koji su me kompromitovali.

Izgledalo mi je logično, da ako sam iskompromitovan i okvalifikovan kao špijun na jednoj strani, da tako neće biti i na suprotnoj liniji fronta. Odustao sam jer čisto sumnjam da bi mi iko u Sarajevu povjerovao. Možda bih ponovo prolazio pitanja o agenturnom radu, a nije isključeno da bih bio proglašen za dvostrukog špijuna.

Druga stvar je bila čisto „tehničke prirode“ jer planinske puteve nisam poznavao. Nije ni malo jednostavno preći liniju fronta na terenu koji je neistražen. Mogao me neko na drugoj strani odmah upucati... Bilo je veoma, veoma rizično.

Izabrao sam drugu varijantu, jednostavniju i u tom momentu mnogo realniju. Dokumente sam ponovo vratio na Ilidžu i pozvao Minera, čovjeka (autora one poetske pjesme), mog komandira i iskreno mu sve ispričao. Rekao sam mu i za dokumente koje imam i baš sve.

On je bio zabezeknut. Povjerovao je tek kada je vidio da su ispečaćeni dokumenti kod mene i da nije šala. Zamolio sam ga da on to prenese čovjeku iz bezbjedonosnih struktura, kome on vjeruje.

Miner je negdje žurno otišao i ja sam se pitao da li sam uradio pravu stvar ili sam napravio grešku. U toj špijunskoj priči, bilo je očito da se neko obrukao. Špijun im je pobjegao, odšetao sa dokumentacijom i ponovo se vratio i rekao: „Evo vam vaša dokumentacija.“

Zauzvrat sam tražio slobodu koje sam se uželio.

Sada, kada malo bolje razmislim – još uvijek nisam rehabilitovan, jer svi ti dokumenti – negdje su pohranjeni. Niko mi se nije izvinio, rekao: „Pogriješili smo.“

Državni aparat je samo začutao. Bezbjednjaci su i dalje radili isti posao. Miner se poslije sat vremena vratio, pružio ruku i rekao: „Daj dokumente.“ Bio je nasimjan, a ja nisam bio siguran da li mi se podsmijava i sprema novu zamku, ili mi se divi. Dokumente sam predao, a u međuvremenu su počele pristizati informacije o porazima na frontu.

Kraj rata i šverc-komerc

I ovdje mojoj ratnoj priči nije kraj. Ostao sam na Ilidži, tom prelijepom komadiću teritorija sve do kraja rata. Sobu hotela „Hercegovina“ dijelio sam sa čovjekom, čije ime u ovoj priči nije bitno. On je maštao o odlasku u Kanadu, i kako mi se čini, tamo je i odselio. Došao je iz Travnika 1994. godine i kasnije je bio taksista u Bijeljini.

Krajem 1995. godine, na Ilidži nije bilo velikih borbi. Približavao se kraj rata. Vijesti iz Ohaja pratili smo u hotelskim prostorijama, uglavnom gledajući TV. Pamtim telefonsku

izjavu jednog od srpskih političara, koji su bili na pregovorima. Tek, pričao je kako je flomaster kojim su crtali karte ostavljao „preširok trag“ i da je „moguće da neka strana bude zakinuta.“

Neovisno o debljini flomastera, ilidžom su ubrzo protutnjali tenkovi, oklopni transporter i tenkovi NATO snaga. Rat je istinski bio završen. To se osjećalo.

Pred sam kraj rata, i sam sam počeo da švercujem. U obližnji Kiseljak, automobilskom prikolicom smo odvozili bakarne i mensesingane čahure artiljerijskog naoružanja, prodavali radijatore za centralno grijanje i sl.

U Kiseljaku smo kupovali čokolade, bombone i druge prehrambene proizvode. Iz otvorenih vojnih magacina odnosili smo tzv. lanch-pakete, zapakovane u smeđu foliju, preprodavali muzičke kasete i ko zna šta sve nismo radili.

Kako je Mirovnim sporazumom Sarajevo dodijeljeno Federaciji BiH, počelo je masovno iseljavanje. Ulice i stanovi bili su avetinjski pusti.

Knjige, kućanski aparati, garderoba, sitni inventar, regali i stolice bili su razbacani po dvorištima i hodnicima. Scene za nadrealistički film?!

Iz tog vremena, sa nekoliko prijatelja, jednog popodneva, ušli smo u fabriku bicikala „Unis.“ Prikupljali smo razbacane sajle i druge dijelove za bicikl. Problem je bio što niko nije bio zainteresovan da kupi tu robu, pa smo je uglavnom poklanjali ili davali za sitne novce, onima koji su htjeli.

Najveća pljačka u kojoj sam učestvovao bila je predodređena da propadne. Sa jednim kolegom, koji sada živi u Kanadi, gotovo dva dana smo sa jednog obdaništa odvtali šarafe i prenosili ogromne rashladne uređaje „Sloboda Čačak.“ Imali smo čak i kupca koji je to namjeravao da kupi u Kiseljaku.

Prodaja nije uspjela, jer na samom ulazu u Kiseljak zaustavila nas je policijska patrola i oduzela nam sve uređaje.

Tramvajskom prugom vratio sam se u Sarajevo, prošetao do Dolac Malte i susreo nekoliko prijatelja iz vremena kada sam bio u opkoljenom Sarajevu.

Bili su pomalo iznenađeni što me vide, vjerovatno razočarani što sam ih napustio...

I još nešto. Kradljivci su mi iz sobe ukrali TV i lične stvari, sve ono što sam zaradio u „biznisu“ trgujući sa praznim granatama.

Pripremao sam se za odlazak u Doboj. Ilidža je postajala velika kasarna međunarodnih vojnih snaga - ništa više.

Strani vojnici kupovali su vojne noževe i poneki suvenir, sada su oni zauzeli hotel u koji sam bio smješten. Bez posla, kuće, vojske, porodice, jedino što mi se činilo razumnim – bilo je da napustim Ilidžu.

Treba li da kažem kako je prelijep osjećaj kada prestane rat, kada više nema ofanziva i kada prestanu da važe vojna naređenja?